

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

Zobrazení problémového dětství v příběhové próze
devadesátých let 20.století
(Příspěvek k tematické inovaci literatury pro děti)

A depiction of problematic childhood in a tale-prose of the 1990's
(a report on thematic and innovative literature for children)

Vedoucí diplomové práce:	PhDr. Věra Brožová
Autorka diplomové práce:	Lenka Kopecká
	Luže
	Učitelství pro střední školy (ČJ-HV)
	Prezenční studium

Rok dokončení diplomové práce: 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila
pouze prameny uvedené v seznamu literatury.

V Praze, 12.3. 2010

.....

Děkuji paní PhDr. Věře Brožové za odborné vedení, cenné rady
a připomínky k této práci a především za ochotu a vlídný přístup.

OBSAH

Úvod	5
1. Umělecká reflexe současné rodiny	10
1.1 Tematizace neúplné rodiny	12
1.2 Absence vlastní rodiny	20
1.3 Osamělost	30
2. Outsiderství	37
2.1 Mimetické zobrazení problému outsiderství	39
2.2 Zobrazení problému outsiderství s užitím ireálné fikce	44
3. Handicap a odborná východiska jeho uměleckého uchopení	50
3.1 Handicapovaný hrdina jako protagonista příběhu	52
3.2 Soužití s handicapovaným člověkem; fikce s návodem	57
4. Závěr	68
5. Resumé	71
6. Klíčová slova	72
7. Použitá literatura	73

ÚVOD

V poslední době literatura pro děti tematizuje řadu dříve opomíjených problémů. To je dáno řadou faktorů. Společnost se stává otevřenější a poučenější díky snazšímu přístupu k informacím. V důsledku toho dochází k přehodnocování postojů a otevírání dříve tabuizovaných či přehlížených témat, např. handicap dětí či jejich blízkých, složitost dětství apod. Autoři se snaží vcítit do svých dětských postav, zobrazit jejich pocity a především zdůraznit základní hodnoty a potřeby, jež jsou pro šťastný život dítěte důležité, neboť ne vždy jsou jeho okolím viděny a respektovány. Literární fikce může přitom mít svá východiska nejen v autorově fantazii či autopsii, ale i v hlasech pedagogů a psychologů.

Na dětství je mnoha dospělými nahlíženo jako na bezstarostné období plné her, zábavy, období oprostěné od problémů a povinností. Dítě přece nemusí chodit do práce, nemá zodpovědnost za druhé, a pokud jej vychovávají milující rodiče a má se o koho opřít, není důvod, aby mu něco chybělo. Problémy dětí bývají zlehčovány bez uvědomění si toho, jak mohou být závažné. Na fakt, že dětství vždy nemusí být „procházkou růžovým sadem“, i když dítěti na první pohled nic neschází, upozorňuje ve svých knihách řada psychologů, např. Zdeněk Matějček, Pavel Kopřiva, Tatjana Kopřivová apod.

Mnoho rodičů se snaží dát svým dětem to „nejlepší“, ale přitom si neuvědomují, že jejich priority se vůbec nemusí shodovat s prioritami dětskými, a z toho mohou plynout různé potíže. Příkladem může být to, že s nejlepšími úmysly dítě zesměšňují, trestají nebo mu vyhrožují. Jsou přesvědčeni, že dělají dobrou věc, a tím pádem se nesnaží vžít do pocitů dítěte a pochopit ho. Mylně se také domnívají, že u dětí je to „přece něco jiného“ než u dospělých.¹

Co tedy dítě opravdu potřebuje? A čeho by se mu mělo v dětství dostávat, aby se cítilo dobře a také dobře „fungovalo“? Informace lze čerpat např. z teorie přirozených lidských potřeb, kterou sestavil Abraham Maslow. Právě tyto potřeby, nebo spíše cesta k jejich naplnění, jsou častým tématem současné beletrie pro děti. V tzv. pyramidě jsou potřeby hierarchicky seřazeny od těch nejdůležitějších pro fyzické žití člověka až po potřeby týkající se estetického prožívání. Tím autor zdůrazňuje

---

¹ KOPŘIVA, Pavel, et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005, s.5.

zásadu, že k tomu, aby mohly být uspokojeny vyšší potřeby, je třeba mít splněno to, co je požadavkem potřeb nižších. Pokud tedy dítě bude mít např. hlad, těžko se bude soustředit na práci při vyučovací hodině apod.

Za primární jsou považovány potřeby fyziologické, tedy příjem potravy a tekutin, dýchání, dostatek pohybu, ale také odpočinku a spánku apod. U dospělých se můžeme setkat s možností autonomního uspokojení potřeb umístěných v pyramidě výše. To znamená, že v některých případech může dát člověk přednost naplnění vyšší potřeby před nižší, např. umělci při tvoření uspokojují potřebu seberealizace a mohou zapomínat na jídlo². Avšak u dětí je uspokojení základních fyziologických potřeb zásadní, pokud tomu tak není, může docházet k nepozornosti, podrážděnosti, únavě, nebo naopak neklidu atd., absence uspokojení jakékoli z těchto potřeb se promítá do chování a prožívání.

Na dalším stupni se nacházejí potřeby bezpečí, kam patří potřeba obydlí, jistoty, ochrany, potřeba vyhnout se nebezpečí apod. Pro dítě je důležité nejen fyzické a psychické bezpečí, ale také jistota v sociálních vztazích. Potřebuje mít někoho, na koho se může spolehnout, kdo je mu oporou a ochrání ho. *Přítomnost blízké osoby umocňuje pocity štěstí v radostných chvílích, naopak poskytuje úlevu a útěchu při zármutku, bolesti a zklamání.*³ Pokud mu není nikdo ochoten takovou jistotu poskytovat, zažívá dítě pocity strachu, úzkosti nejistoty, lítosti, zlosti, atd. Vše se pak projevuje v jeho chování. To může být bojácné, kdy dochází k stažení se do sebe, v horším případě pak agresivní. Pokud je dítě vystaveno stresujícím situacím dlouhodobě, např. strach z chyby, neúspěchu apod., vytváří si různé strategie, jak se se vším vypořádat. Může se stát pasivním, aby nic nezkazilo, podvádět, lhát, ale i škodit ostatním tak, aby ani oni nebyli úspěšní.⁴ Z hlediska potřeb bezpečí je také velmi důležitý dostatek řádu, který utvrzuje jistotu dítěte a pomáhá předcházet nestandardním a nepříjemným situacím. Také výsledky učení jsou mírou uspokojování těchto potřeb ovlivněny. Pokud žák zná pocit bezpečí, projevuje se to pozitivně na jeho školních výsledcích.

Nejen osoba, která zajistí bezpečí, ale především přítomnost milující osoby je pro dítě zásadní. Tento člověk mu dává možnost milovat a zároveň pocit, že je milováno, a tedy sociálně přijímáno. Lidé mají velkou potřebu být součástí společnosti

---

² KOPŘIVA, Pavel, et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005, s.190.

³ ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled sociální psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000, s.56.

⁴ KOPŘIVA, Pavel, et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005, s.194.

a většinou také velmi záleží na tom, jak na ně společnost pohlíží. Vyloučení ze společenství bývá neseno těžce. *Zjistilo se, že lidé, kteří ztratili blízkého člověka, ale i lidé, kteří jsou sociálně odmítáni, skutečně prožívají bolest, kterou lze co do intenzity přirovnat k silné fyzické bolesti.*⁵ Děti, kterým se lásky a zájmu nedostává, bývají velmi nešťastné. Vzhledem k jejich bezmocnosti a závislosti je potřeba být přijímán mnohem větší než u dospělých. Časté jsou u nich pocity smutku, osamělosti, zbytečnosti. Obranným mechanismem pak bývá předvádění se a snaha získat zájem dospělých za každou cenu, někdy také jakýmkoli způsobem.

Pokud dítěti není věnována pozornost v souvislosti s kladným chováním, uchyluje se k chování negativnímu – skákání do řeči, obtěžování, vymýšlení si, žalování apod. Domlouvání, kritizování či trestání dospělými je pro ně lepší než jejich nezájem. Avšak i milující rodiče mohou dítěti ublížit. Mnohdy si neuvědomí, že dítě neuvažuje jako oni a nemusí vůbec poznat, že věta: *Když budeš zlobit, nebudeme tě chtít/půjdeš do dětského domova*, není myšlena vážně a rodiče by nic takového neudělali. Díky tomu dítě může začít pochybovat o lásce rodičů, což může zapříčinit mnoho problémů, např. zmíněné negativní chování se snahou upoutat pozornost a zájem.

Dalším „schůdkem“ v Maslowově pyramidě jsou potřeby uznání a sebeúcty. Do této skupiny patří potřeby cítit se úspěšným, být respektován a přijímán, vážit si sebe sama apod. Jejich uspokojení souvisí s chováním okolí k člověku. Na negativní soudy, a to především blízkých osob, jsou opět citlivé hlavně děti. Ty si totiž pozitivní vztah k sobě teprve budují, a v důsledku toho potřebují být oceňovány tím více. Sebeúcta je velmi důležitou součástí individuality člověka. Má význam pro vytváření kvalitních sociálních vztahů, předcházení sociálně patologickým jevům apod. Spolu s pozitivními emocemi dodává důvěru, energii a optimismus ke zvládání životních úkonů.⁶

Pokud dítě nemá v rodině dostatek obdivu a pochopení, není respektováno a bráno vážně, bude se snažit získat vše jinde. Díky tomu se může stát součástí různých part, kde je schopno sklouznout k nežádoucímu chování, aby dosáhlo uznání a získalo oporu alespoň u někoho. Některé děti se naopak mohou začít ostatních stranit. Pokud dítě nedůvěřuje samo v sebe, snižuje se jeho možnost úspěšnosti, narušen bývá také vztah k činnostem, ve kterých dochází k realizaci jeho potenciálů. Pochybuje, že je

---

⁵ KOPŘIVA, Pavel, et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005, s. 197.

⁶ Tamtéž, s. 206.

schopno obstát, a už předem počítá s neúspěchem.⁷ Mívá pocity méněcennosti, lítosti, beznaděje, nenávisti, bezpráví, nedocenění apod. To vše vyvolává různé reakce – agrese, stažení se do sebe, snaha o upoutání pozornosti atd.

Snaha využít své schopnosti, věnovat se tomu, co je pro mě zajímavé, něco dokázat, to vše patří do skupiny potřeb seberealizace a sebeuskutečnění. Má-li dítě možnost zdokonalování se, využívání svých schopností a vidí-li dobré výsledky svého snažení, cítí radost a uspokojení. Velmi silná bývá u dětí také potřeba tvořit. Díky ní se mohou odreagovat a poukázat na svoje schopnosti. Spadá sem také potřeba identity, možnosti být někdo, kdo je odlišný od ostatních. Vzhledem k tomu, že tyto potřeby jsou v hierarchii již poměrně vysoko, nemusí být jejich dosažení vždy jednoduché a možné.

Estetické potřeby jako potřeba pravdy, spravedlnosti, víry apod., tvoří vrchol pyramidy. Jejich uspokojení přináší lidem velmi příjemné pocity. Řada rodičů i pedagogických pracovníků si uvědomuje vliv estetického prostředí na psychiku a vývoj dětí a také to, že je vhodné zapojit je do spoluvytváření prostředí, ve kterém žijí, neboť pak mají větší snahu udržovat jej v dobrém stavu.⁸ To je velmi důležité, protože v zanedbaném a neudržovaném prostředí se děti mohou cítit smutně a nepříjemně.

Nejen vliv spodních potřeb na vrchní, ale i ovlivnění potřeb opačným směrem je zřejmé. Pokud dítě zažívá ve škole šikanu (neuspokojení potřeby uznání a sebeúcty), může mít díky tomu bolesti hlavy, zvýšenou teplotu, dochází tedy k působení na fyziologii.

Uspokojování základních lidských potřeb je pro dospělého člověka velmi důležité, avšak pro dítě klíčové. Právě v dětství totiž dochází k vytváření osobnosti člověka. Avšak nejde jen o to, určitou potřebu uspokojit, ale uspokojit ji v pravý čas, v tzv. citlivých obdobích vývoje dítěte. *Moderní psychologie dokázala, že v určitém věku je dítě vyladěno k vnímání určitého typu podnětů a událostí s mimořádně intenzivní prožitkovou odezvou.*⁹ Jestliže tedy např. není u dítěte uspokojena potřeba lásky a něhy v období, kdy je na tyto projevy zvýšeným způsobem citlivé, může být ohrožen následný rozvoj řady vlastností a schopností, např. empatie. Narušení těchto procesů je velmi závažné a může mít dalekosáhlé následky, jež si dítě může nést po celý zbytek života.

---

⁷ HELUS, Zdeněk. *Vyznat se v dětech*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s.78.

⁸ KOPŘIVA, Pavel, et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005, s.203.

⁹ HELUS, Zdeněk. *Vyznat se v dětech*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s 110.

Je zřejmé, že autoři literatury pro děti a mládež si uvědomují závažnost zmíněných problémů, a snaží se je proto ve svých dílech reflektovat. Mohou totiž tímto způsobem čtenáře nejen informovat, ale formovat také jejich postoje správným směrem. K tomu jsou užívány různé způsoby, jež jsou odvozeny od toho, co je cílem jednotlivých knih a jejich tvůrců. Setkáváme se s užitím různých žánrů, vypravěčských postupů, typů postav, kompozic apod. Kvalitní autoři vycházejí při zobrazení problémů nejen ze svých zkušeností, ale také z odborné literatury, a v důsledku toho bývají jejich díla velmi přínosná. A pokud jde o adekvátní umělecké zpracování problému v literární fikci, jsou metody přínosné i nedospělým čtenářům.

1. Umělecká reflexe současné rodiny

Literární produkce, která zobrazuje dítě v rodině, byla důležitá v minulosti a stejně tak má velký význam i dnes. Stále také patří k nejčastějším tématům dětských knih. Tak, jak se proměňuje pohled na rodinu i na její funkce, proměňuje se její zachycení v literatuře a reflektují se jiné skutečnosti. V dnešní době se nejčastěji setkáváme s uměleckým zobrazením rodiny v krizi.

Je logické, že téma dítěte v rodině je velmi časté a oblíbené. Rodina je totiž původní a nejdůležitější sociální skupinou, která je základním článkem sociální struktury.¹⁰ Její vliv na dítě je velmi významný. Rodina zajišťuje dítěti péči, rozvíjí jeho osobnost a jejím prostřednictvím dochází k první socializaci dítěte, tedy k začleňování se do lidského kolektivu. Rodina je také zdrojem uspokojování základních lidských potřeb, především potřeb fyziologických, potřeb lásky, sounáležitosti, bezpečí, důvěry, stimulace či učení.

*Rodina je základním životním prostředím dítěte. Nejen, že dítě obklopuje, ale také se do něho promítá.*¹¹ Dítě si z projevů rodiny odnáší mnoho cenných poznatků. Seznamuje se s rolí matky/ženy, otce/muže či sourozenců, získává tedy určité vzorce chování, které využívá při vytváření vlastních vztahů. Prostřednictvím těchto osob je také schopno se samo na sebe dívat a hodnotit své jednání. Učí se naslouchání, toleranci, zodpovědnosti, ale také např. morálce, vytváří si určité postoje a návyky.

Přítomnost blízkých osob, obvykle rodičů, je pro dítě zásadní. Prvním sociálním kontaktem, který dítě po narození navazuje, bývá zpravidla vztah s matkou. Ta je pro dítě hlavním objektem a vztah k ní postupně nabývá na větší a větší důležitosti. Až do druhé poloviny roku může být matka nahrazena jinou osobou, po uplynutí této doby to již nelze, neboť si k ní dítě vytváří velmi specifický vztah. Nemusí se samozřejmě jednat pouze o matku biologickou, pro dítě je důležitý citový vztah a stálá mateřská osoba.¹²

Pokud dítě nemá ve svém životě žádnou takovou osobu, dochází u něj k citové deprivaci. V nefunkčních rodinách nebo v dětských domovech se nevytvářejí hluboké

¹⁰ EMMERT, František, et al. *Odmaturuj ze společenských věd*. Brno: Didaktis, 2003, s.122.

¹¹ HELUS, Zdeněk. *Úvod do sociální psychologie*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2001, s.117.

¹² MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1989, s. 96.

citové vazby, ale vazby povrchní, které většinou trvají jen omezenou dobu, po kterou jsou lidé v kontaktu. Díky tomu pak mají tyto děti v budoucnu často obtíže v citové interakci s druhými lidmi. Nejsou schopny adekvátní reakce, když jim někdo nabízí svou náklonnost, bývá pro ně problémem se hluboce zamilovat a založit svoji rodinu apod.¹³

Nejen deprivace vzniká v důsledku absence blízké osoby. U dětí dochází k celkovému opožďování vývoje, např. co se týče řeči. Je to způsobeno tím, že v ústavech není možné, aby se někdo dětem věnoval tak dlouho, jak potřebují.

I v rodinách na první pohled fungujících se mohou děti potýkat s řadou vážných problémů. Jedním z nich je např. nedostatečný zájem rodičů o dítě. Důvodem takového jednání může být zaměřenost na vlastní činnosti, kterým věnují většinu svého času i energie, nebo v horším případě nezáměr o dítě a citová uzavřenost vůči němu. Dalším problémem může být těžký rozvod rodičů, neschopnost přijmout nového rodiče apod. To vše může děti velmi zatěžovat a ovlivnit jejich osobnostní vývoj.

Častěji než tyto zásadní problémy se v rodině odehrávají mezi jednotlivými členy spíše menší konflikty. Přestože bývají nepříjemné, nemusí mít na dítě špatný vliv. Pokud dítě vidí, že rodiče se dokážou usmířit a mají se rádi, naopak může získat určité zkušenosti a modely chování pro svůj vlastní budoucí vztah.

Důležitost rodiny, ale také množství problémů, jež s sebou soužití jejích členů přináší, reflektuje ve svých knihách řada spisovatelů. Objevují se témata jako rozvod, neúplná rodina, nový rodič, osamělost, absence rodiny apod. Různými způsoby je zpracovávají např. Iva Procházková, Ivona Březinová, Ivan Klíma. Avšak je pro ně společné, že všichni odkazují na stejné hodnoty a potřeby. Jejich knihy jsou také často přínosné pro dospělé, protože odкрývají pocity a problémy dětí, kterých si rodič vůbec nemusí všimnout.

---

¹³ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Praha, 1994, s. 41.

1.1 Tematizace neúplné rodiny (Ivan Klíma, Ivona Březinová)

Problém absence jednoho z rodičů je tématem knih *Markétin zvěřinec* a *Věra, Nika a sedm babiček*. **Ivan Klíma**, autor první knihy, představuje čtenářům poměrně realistický příběh, zatímco **Ivona Březinová**, jak je jejím zvykem, předkládá příběh spíše idealistický.

Hlavní hrdinky knihy Ivony Březinové, Věra a Veronika, jsou nejlepší kamarádky. Spojuje je také to, že obě pocházejí z neúplné rodiny. Věra žije s tatínkem, Petrem Havránkem, a Nika s maminkou, Renatou Černou. Přestože obě dívky jsou se svými rodiči šťastné, rády by měly rodinu úplnou, a proto se pokusí dát své rodiče dohromady.

Úplně jinak prožívá absenci jednoho z rodičů hlavní hrdinka Klímovy knihy. Markéta je jedenáctiletá dívka, která žije sama s matkou. Otec je opustil a emigroval do USA. Hrdinka otec velmi postrádá a navíc se cítí osaměle. Matka na ni totiž nemá čas, neboť hledá nového partnera, který by byl schopen Markétě otce nahradit. Avšak není úspěšná a Markétě neustálou přítomností cizích mužů v bytě spíše ubližuje.

Už od počátku příběhu je zřejmé, že Markéta má působit jako citlivá dívka. Rozchod rodičů na ni negativně zapůsobil a hrdinka není schopná se s ním vyrovnat. Vypravěč vše zachycuje na jejím chování. Ve škole bývá často nepozorná, smutná a nemá téměř žádné kamarády. Z jejího postoje je také patrná rezignace na to, o něco se do budoucna snažit, hrdinka má totiž pocit, že ani její matka se o ni příliš nezajímá. „Markéto,“ hovořila k ní (učitelka) od koše, „už jsem si toho víckrát všimla, že nedáváš pozor. Takhle to daleko nedotáhneš!“ Markétu napadlo, že to ani nikam dotáhnout nechce. Nezáleží na tom ani jí, ani nikomu jinému. Možná trochu mámě, ale ta má teď jiné starosti.¹⁴ Ani u učitelky nenachází oporu. Vyučující si sice všimne, že je Markéta nepozorná, ale vždy jí jen vynadá nebo ji pošle do kouta. Nepokouší se zjistit, proč se chování Markéty změnilo.

Dá se říci, že s odchodem otce ztratila hlavní postava nejen milovanou osobu, ale došlo k velké změně v jejím životě, zmizela možnost podnikat výlety do přírody, které měla velmi ráda. Vzhledem k tomu, že Markéta nemá chuť přátelit se s ostatními

---

¹⁴ KLÍMA, Ivan. *Markétin zvěřinec*. Praha: Albatros, 1990, s.30.

děti a její matka je zaneprázdněná, zůstává neustále doma, což její osamělost jen prohlubuje.

Hlavní hrdinka je na své trápení sama a není schopná se s ním vypořádat. Klíma tedy vytváří prostor, kam může postava ve svých myšlenkách uniknout – fantazijní svět. Tento svět má kořeny v místech, které Markéta navštívila s otcem, a především na statku v Bystřici. V místě, kde se jí líbilo a kde byla šťastná. *Jednou, ale to už bylo dávno, nejméně před třemi roky, máma měla nějakou práci, a oni s tátou utekli ven. Jeli pantografem s modrými vagóny déle než hodinu. Vystoupili na malé stanici, pamatovala si i jméno napsané na nízké nádražní budově: BYSTŘICE.*¹⁵

V tomto světě zobrazuje vypravěč to, co hrdince v reálném světě chybí – otce, přírodu a koně, kterého by si velmi přála. Kůň je zde symbolem volnosti, překonání problémů a i on má kořeny v reálné skutečnosti. Jeho předobrazem je kůň Pastor, kterého hrdinka s otcem viděli na statku. „*Má takovou krásnou hlavu, ten kůň,*“ řekla jí ještě, „*dívá se jako člověk, určitě je mu taky smutno, když je ve stáji pořád sám.*“¹⁶ Postava Markéty chápe Pastora jako blízkou bytost, která jí samotné velmi chybí, a ztotožňuje se s ním. Představy koně jsou zdrojem uklidnění.

Svět zvířat představuje pro dítě dobrodružství a také odpoutání se od nepříjemností a množství pravidel a příkazů. *I když dítě ve svém animismu ožívuje kámen, rostlinu, hvězdu, (...), přece jen, jak bylo mnohokrát řečeno, s největší oblibou se obrací ke zvířeti. Je to dávný sen po splnutí s ním a svědčí o něm totemy, převtělování duší, lidová víra.*¹⁷

Markétě už nestačí jen myšlenky na oblíbené místo, proto se rozhodne, že jej sama opět navštíví a především najde Pastora. V příběhu se objevuje **motiv cesty**. Jde o putování, ve kterém musí hlavní hrdinka prokázat odvahu, vůli a překonat nečekané potíže. *Teprve nyní se jí zmocnily opravdové pochyby. Je skutečně ve správném vlaku? Vlak bude správný, ale pozná stanici, kde má vystoupit? Snad i vystoupí správně, ale co když nenajde cestu na statek a zabloudí někde ve skalách?*¹⁸ *Byla to první letošní bouřka; na bouřku nepomyslela, ani ji nenapadlo, že se může něco takového přihodit.*¹⁹

Po návštěvě statku, kdy hlavní postava zjišťuje, že Pastor zemřel, zachycuje vypravěč její pocity. Je z nich zřejmé, že hrdinka je velmi raněna a cítí velkou

¹⁵ Tamtéž, s. 32.

¹⁶ Tamtéž, s.46.

¹⁷ HELDOVÁ, Jacqueline. *V říši obrazotvornosti*. Praha: Albatros, 1985, s.85.

¹⁸ KLÍMA, Ivan. *Markétin zvěřinec*. Praha: Albatros, 1990, s.40.

¹⁹ Tamtéž, s.46.

osamělost a prázdnotu, což je zdůrazněno např. užitím několika záporů a opakováním záporného zájmena. *Nebyl tu nikdo, nic a nikdo, ke komu by utekla.*²⁰ Neví, co má dělat dál, neboť se smrtí Pastora vůbec nepočítala. V celém Markétině jednání autor velmi dobře zachytil dětskou ukvapenost a naivitu. Hrdinka totiž vůbec nepřemýšlí o důsledcích svého jednání, problémech, které by ji mohly potkat, nebo o tom, co bude následovat, jestliže Pastora najde. Vidí jen splnění svého snu, ke kterému se velmi upíná, a nic kolem.

Přestože putování nekončí nalezením vytouženého koně, přece jen je úspěšné. Klíma totiž staví hrdince do cesty muže, který je ochoten jí naslouchat. Seznámením se s medvědem, jak Markéta muže označuje, se hrdinčin život mění. Poté, co navíc zjišťuje, že Pastor je mrtvý, se její fantazijní svět rozplývá a ona stále více myslí na muže – medvěda. *Markétu v tu chvíli napadlo, že by se snad přece jen mohla pokusit medvěda najít. Věděla, že je řidič. Ve městě není tolik autobusových nádraží.*²¹

Na rozdíl od hrdinky Markéty, je zřejmé, že postavy Věra a Nika z knihy *Věra Nika a sedm babiček* ztrátou pravého rodiče příliš netrpí. Někdy si na něj vzpomene, ale rozhodně není negativně ovlivněna jejich psychika. Autorka poměrně podrobně popisuje jejich život. Jsou zachyceny jejich návštěvy v gymnastickém oddílu, příhody ve škole, záliby či nechuť k psaní úkolů. „Ale, ale,“ *mírnily rodiče holky.* „Nechte už toho brebentění, jde se domů. Psát úkoly.“ „A jéje, to už jsem dlouho neslyšela,“ *protáhla Nika obličej.*²²

Ivona Březinová zachycuje svět osmiletých dívek s porozuměním a poměrně reálně, to se však nedá říci o vztazích mezi jednotlivými postavami a celkovém charakteru knihy. Už na počátku příběhu je zřejmé, kterým směrem se děj bude ubírat, obzvlášť když se čtenář dozvídá, že jedna dívka nemá otce a jedna matku.

Jak již bylo zmíněno, autorka vše příliš idealizuje. Oba rodiče mají velmi dobrý vztah se svými dcerami i dalšími příbuznými, neřeší téměř žádné problémy ani konflikty. Dát rodiče dohromady nenapadne dívky proto, že by jim druhý rodič scházel, nebo proto, že by jim byl rodič kamarádka sympatický, ale díky pohádce Arabela. „No tohle,“ *řekla si Věra nad knihou překvapeně.* „Havran peče pikle s paní Černou. Proč by s paní Černou, která není ani trochu čarodějnicí, ale je maminkou Veroniky, nemohl péct pikle třeba Havránek? A třeba zrovna můj táta Petr Havránek. No nebyla by to

---

²⁰ Tamtéž, s.70.

²¹ Tamtéž, s.97.

²² BŘEZINOVÁ, Ivona. *Věra, Nika a sedm babiček*. Praha: Petra, 1996, s. 8.

legrace?“²³ To samotné působí velmi nevěrohodně a prvoplánovost je umocněná ještě tím, že schůzka rodičů zprostředkovaná dívkami dopadne výborně. Rodiče se do sebe zamilují a zanedlouho potom se vezmou.

Vypravěč v knize *Věra, Nika a Sedm babiček* je vševědoucí. Užívá spisovnou řeč, jen v přímých řečích některých postav, např. dívek, je užita řeč nespisovná. Zaměřuje se spíše na vyprávění příběhu, pocity postav čtenářům příliš nepřibližuje, neboť nejsou nijak zásadní. Pro vyprávění je charakteristický spád, vytvořený množstvím dialogů. Častá je také komika. Té je dosahováno např. zosobňováním neživých věcí *krotily švihadla tygrovaná jako opravdické krajty*²⁴, dětským slovním pošťuchováním a dětskou spontaneitou.

Vypravěč v knize *Markétin zvěřinec* je také vševědoucí. Na rozdíl od Březinové se však Klíma více zaměřuje na zobrazení psychiky a myšlenkových pochodů hlavní postavy. Prostřednictvím proudu myšlenek Markéty se dozvídáme o jejích pocitech, přáních a snech. Tímto způsobem jsou zobrazeny i Markétiny představy. V nich jsou poměrně podrobně vykreslena místa či činnosti, které dělala s rodiči, než otec odešel, tedy již zmíněný fantazijní svět. Čtenář je takto seznamován také s minulostí hlavní hrdinky.

Velmi zajímavé je zachycení konfrontace myšlení Markéty – dítěte a Markéty – dospívající dívky. *A co když se vrátil? blesko jí. Uprchl sem, kde o něm nikdo neví, a čeká jen na vhodnou chvíli, aby se jí ukázal! (...) Táta, samozřejmě nepřijde. Už na něj zase moc myslí, zatímco on si odjel, ani ho nenapadne, aby se vracel, vůbec mu nevadí, že tu zůstaly s mámou samy.* Na počátku hrdinka uniká k myšlence, která zobrazuje její velké přání, ale nakonec si realisticky uvědomuje, že myšlenka je nereálná.

Přechody z reality do fantazie jsou vyjádřeny velmi plynule. Avšak realita s fantazií nesplývá. Ve většině případů jde o asociace. Hrdince např. nějaké slovo připomene minulost a v tu chvíli se dostává z reality do snění. *Seděla ve třetí lavici v řadě u okna, před sebou měla papír s předtištěnými otázkami. Poslední z nich se týkaly kukačky.(...) Už dlouho neslyšela kukačku, v lese nebyla nejmíň rok. Dokud byl táta doma, jezdili ven skoro každý týden.*²⁵ Do fantazie chvilkově uniká také, pokud se cítí osaměle nebo je v nějaké nepříjemné situaci, např. při setkání s matčinými nápadníky. *„Tak co, pojeděš?“ zeptal se (nápadník). „Markéto,“ mámin hlas zněl skoro*

---

²³ Tamtéž, s.21.

²⁴ Tamtéž, s.1.

²⁵ KLÍMA, Ivan. *Markétin zvěřinec*. Praha: Albatros, 1990, s.17.

úpěnlivě, „copak neumíš odpovědět?“ Představila si lesní cestu, která vedla k srubovému táboru. Kytaru měl táta přivázanou na zádech.²⁶ V takovém případě jsou Markétiny myšlenky realizovány v podobě představ nebo tiché samomluvy.

Z informací, které čtenářům poskytuje vypravěč, je zřejmé, že hrdince vadí přítomnost cizích mužů v bytě. Projevuje se to v jejím chování či myšlenkách – chuť utéct pryč apod. Matčiny nápadníky také nazývá zvířecími jmény a ani jejich popis a charakteristika nepůsobí lichotivě. *Muž měl modrá rybí očka, která hleděla z tváře tak oholené, že připomínala jeho vlastní botu. Usmál se. Držel v ruce koflíček s kávou, ale teď ho odložil na talířek. Udělal to tak opatrně, že koflík ani nezazvonil. Vypadal jako tučnáák – ten chlapík*²⁷ Popisy vzhledu mužů bývají oproti ostatním postavám poměrně podrobné. Zachycen je jejich vzhled, chování a také to, co je na nich výrazné, např. barva hlasu, tloušťka.

Pro hlavní hrdinku je velmi těžké přijmout skutečnost, že by měla mít nového otce. U matčiny nápadníky nevidí opravdový zájem o svou osobu a vadí jí, že s ní jednají jako s malým dítětem. Vrcholem je situace, kdy jeden z nápadníků přirovná život s dítětem k životu s kocourem. „*Ujišťuju vás, mám děti rád, i když vlastní zkušenost nemám. Ale žiju s bílým kocourem angorákem...*“²⁸

Nezájem a protest Markéty vůči nim dává vypravěč najevo zachycením odtažitého a provokativního chování hrdinky. Děti velmi často možného budoucího partnera matky prověřují. Jejich metody bývají často velmi rafinované. Nejčastější formou je provokace. Děti zjišťují, kam až mohou zajít, co vše jim bude dovoleno. Často si samy ani důvod svého chování neuvědomují, neboť vše je ovlivněno vědomím podprahovým.²⁹

Jinak se postava Markéty staví k medvědovi. Už pojmenování medvěd vyvolává ve srovnání s pojmenováními matčiny nápadníky (hroch, opičák) spíše kladné konotace. Je zřejmé, že hrdinka se s mužem cítí dobře a že si jej oblíbila. Nachází u něj totiž oporu a pochopení. Medvěd je také v určitých věcech podobný otci Markéty. Je zobrazen jako nebojácný muž, který má velmi rád přírodu, zvířata a který hrdinku chápe. *Ačkoliv se nepodobal tátovi, bylo jí skoro tak dobře, jako když chodívala s tátou. Snad s ním měl přece jen něco společného kromě vysloužilé kazajky. Líbily se mu skály*

---

²⁶ KLÍMA, Ivan. *Markétin zvěřinec*. Praha: Albatros, 1990, s.22-23.

²⁷ Tamtéž, s.22.

²⁸ Tamtéž, s.23.

²⁹ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, s.74.

*a oheň a mluvil pomalu a klidně. (...) Táta mluvil podobně, skoro nikdy nekřičel, a ona si pod příkrovem hlasu připadala bezpečná.*³⁰ Prostřednictvím postavy medvěda se věci dávají do pohybu a Markétina situace se začíná lepšit.

Ivan Klíma poukazuje na fakt, že je velmi důležité, aby členové rodiny sdíleli stejné hodnoty. Víkend v přírodě pod stanem s osobou, se kterou si rozumí, znamená pro Markétu mnohem víc než vila a luxusní auto člověka zahleděného do sebe a myslícího především na majetek. V souvislosti s tím je zmíněn i život rodiny na statku, která se starala o Pastora. Přestože statek není v příliš dobrém stavu a je na něm hodně práce, lidé v něm jsou spokojení a šťastní, neboť mají to, na čem jim záleží, a žijí tak, jak jim samotným vyhovuje.

Prostřednictvím Markétina proudu vědomí se dozvídáme i pocity matky. Díky tomu, že ji hrdinka dobře zná, dokáže rozpoznat, jak se matka doopravdy cítí. *Pokrčila rameny, pohlédla na matku, která se usmála. Usmívala se celou tváří, dokonce i očima se snažila předstírat úsměv, od očí se jí přitom rozbíhaly vějíře vrásek. Ještě chvíli se takhle bude usmívat a vytrysknou jí slzy. Chudák máma.*³¹ Čtenáři se díky němu také dozvídají řadu dalších informací, které matku charakterizují. Někdy je proudem vědomí také vysvětleno matčino jednání. *A máma, když už neví, co by si počala, odepíše na inzerát v novinách. Pak odejde ke kadeřníkovi, oblíkne si svoje jediné sváteční šaty a čeká.*³² Tento způsob charakteristiky je velmi zajímavý, neboť představuje čtenářům matku v jiném, lepším „světle“

Matka je tedy zobrazena jako starostlivá a milující, avšak zároveň velmi zaneprázdněná, neboť je na vše sama. Také díky tomu často nevnímá, co jí Markéta říká. Nenaslouchá jí tedy tak, jak by bylo třeba. Přestože vidí, že její dcera není šťastná, a mrzí ji to, téměř s ní o jejím trápení nemluví. Když pak Markéta hovoří o svých snech, spíše se jí posmívá. *„Co kdybychom si koupily živou kačenu“ (...) „Mohla by žít v pokoji, co bydlel táta“ (...) „Myslím, že by ti bylo nejlíp v zoo?“ posmívala se máma. „Nechceš se tam náhodou přestěhovat?“*³³ Výrazně zde kontrastuje realistický pohled dospělého s dětským pohledem plným fantazie.

Prostřednictvím postavy matky Ivan Klíma ukazuje, že i milující rodič nemusí být někdy schopen vidět a rozpoznat skutečné potřeby dítěte a může mu tím nechtěně

---

³⁰ KLÍMA, Ivan. *Markétin zvěřinec*. Praha: Albatros, 1990, s.85.

³¹ Tamtéž, s.23.

³² Tamtéž, s.75-76.

³³ Tamtéž, s.7-8.

velmi ubližovat. Matka si až po čase uvědomuje, že Markéta potřebuje spíše než nového otce její pozornost. „*Chtěla jsem, abys měla někoho, kdo by ti ho aspoň trochu nahradil,*“ *mluvila o tátovi.* „*Ale jestli chceš, už toho nechám, stejně to nemá smysl. Budeme radši víc spolu.*“³⁴

O otci Markéty se dozvídáme jen nepřímo, z vyprávění postav. Jde o člověka, který upřednostňuje svou lásku k cestování a volnost před vlastním dítětem. Přestože je pro Markétu velmi důležitý, což je zachyceno prostřednictvím Markétiných vzpomínek a lpění hrdinky na věcech, které od otce dostala, pošle jí pouze občas pohled nebo dárek.

Markéta nenachází blízkou osobu ani v babičce. Ta je charakterizována jako nešťastná a lítostivá žena. Místo toho, aby byla Markétě oporou, spíše jí svými nářky ubližuje. *Babička seděla proti ní a pozorovala, jak jí, přitom vzpomínala na tátu, když byl malý, že právě takový závin měl rád. Rozlítostnila se, začala ji objímat a líbat a přitom plakala. Toho se Markéta bála: plačtivých polibků, uslzených tváří, nářků a vzpomínek.*³⁵ Tím autor ještě zesiluje těžkost situace hlavní postavy.

Reálné zobrazení Markétiných rodičů velmi kontrastuje s idealizovaným zobrazením rodičů Věry a Niky. Ivona Březinová je zachycuje jako téměř dokonalé. Oba mají s dívkami bezkonfliktní vztah a skvěle se o ně starají. Především otec Věry nepůsobí příliš důvěryhodně. Jeho jediným nedostatkem je, že neumí příliš vařit, čímž autorka poukazuje na stereotyp, podle kterého muži nebývají příliš dobrými kuchaři. Otec působí také až příliš starostlivě. „*Nejsi dnes nějak moc uhřátá, Věrunko?*“ *zeptal se tatínek Věry a starostlivě sáhl na její určené tváře.*³⁶

Matka Věry, která zemřela, je zmíněna pouze krátce, když na ni některé z postav vzpomínají. V souvislosti s tím jsou zmíněny pocity otce, pro kterého není úplně lehké začít nový vztah. „*Táta se vůbec nenaštvál. Dokonce se mě ptal, jestli se mi tvoje máma líbí.*“ (...) „*A mě se tvoje máma fakt líbí. Je hezká. Jenže táta pak hodinu seděl u sebe v pokoji a dělal, že pracuje, ale nepracoval. Já dobře viděla, že kouká na máminu fotografii.*“³⁷ O otci Veroniky se dozvídáme pouze to, že rodinu opustil a žije v Austrálii.

---

³⁴ Tamtéž, s. 94.

³⁵ KLÍMA, Ivan. *Markétin zvěřinec*. Praha: Albatros, 1990, s.39.

³⁶ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Věra, Nika a sedm babiček*. Praha: Petra, 1996, s.8.

³⁷ Tamtéž, s.31.

Postavy podobné babičce z knihy *Markétin zvěřinec* nacházíme v postavách babiček Marty a Tóni. Také ony jsou často nešťastné. Babička Tóna proto, že jí zemřela dcera, Věřčina matka, a babička Marta proto, že její syn, Veroničin otec, opustil rodinu i ji. ...a že maminka Veroničina tatínka, je hodná, ale věčně uplakaná babička Marta, pro kterou je Nika jediným sluníčkem.³⁸

Ostatní babičky dívek jsou zobrazeny jako „opravdové babičky“ – dobře vaří, vyprávějí příběhy, pletou, dívky často navštěvují, mají je rády a dokážou jim být oporou. *Babička Růža je sestra babičky Áži Lážoplážo. Hodně čte a vymýšlí si nejrůznější příhody, o kterých pak sama věří, že se staly.*³⁹

Jak již bylo zmíněno, kniha *Věra, Nika a sedm babiček* má dobrý konec. Jak se dalo očekávat, obě dívky získají druhého rodiče a vytvoří úplnou rodinu. Také příběh Markéty směřuje k dobrému konci. Markéta totiž nachází člověka, který je jí blízký a který o ni má zájem. To autor dokládá tím, že medvěd sám Markétu navštíví, aby se ujistil, že je v pořádku, a s hrdinkou si domluví výlet. Markéta tedy začíná být opět šťastná. Přestože je konec knihy otevřený, je v něm naznačeno, že Markéta možná našla nejen přítele, ale také nového otce. „Mami,“ řekla, „ale pojedeme v sobotu za tím koněm, vid’?“ *Máma se na ni chvíli dívala, jako by se nemohla rozhodnout, pak se maličko usmála. V její tváři nebyla ani jediná vráska.*⁴⁰

Knihy Ivana Klímy se pokouší čtenáře zaujmout neotřelým zacházením s jazykovými prostředky. Autor vytváří zajímavá přirovnání, např. *Pod mostním obloukem seděly kačeny. Podobaly se barevným hřebům, které kdosi zarazil do země.*⁴¹ Také název knihy je poutavý. Poukazuje na pocity hlavní hrdinky, která si doma mezi střídajícími se matčinými nápadníky připadá jako ve zvěřinci. Nelze přehlédnout ani autorovu snahu o jistou výchovnost příběhu. „*Pamatuj si,*“ řekla (soví žena) a konečně *svěsila ruce a zabořila teď prsty do kudrnaté srsti svého pudla, „nikdy se nedávej s cizími chlapi ani do řeči. A hlavně se nedej nikam zvat!“*⁴²

Knihy *Věra, Nika a sedm babiček* je určena již dětem mladšího školního věku. Celkový děj je tedy jednodušší. Charaktery postav nejsou příliš propracovány. Zaměření knihy na menší děti je zřejmé také z užívaných oslovení – maminka, tatínek, babička.

---

³⁸ Tamtéž, s.58.

³⁹ Tamtéž, s.35.

⁴⁰ KLÍMA, Ivan. *Markétin zvěřinec*. Praha: Albatros, 1990, s.107.

⁴¹ Tamtéž, s.7.

⁴² Tamtéž, s.43-44.

*I tatínek s maminkou se rozloučili, protože tatínek patřil k Věrce a maminka k Veronice.*⁴³

Je zřejmé, že každý z autorů se snažil přiblížit problém neúplné rodiny jiným způsobem. Ivan Klíma se zaměřuje na reálné ztvárnění situace se všemi jejími problémy a trápeními zúčastněných. Kniha je velmi čtivá a má i zřejmou uměleckou hodnotu. Vše je napsáno s velkým pochopením a znalostí zmíněné situace. Zdůrazněny jsou hodnoty jako láska, porozumění a naděje. Příběh obsahuje i řadu poučení pro dospělé.

Ivona Březinová se naproti tomu snaží konfliktům a problémům v příběhu vyhnout. Zachycuje ideální stav – hrdinkám vytváří fungující rodinu a chybějícího rodiče supluje množstvím babiček. Tím pádem se hrdinky necítí osaměle. Přestože i zde by bylo jistě možné určité problémy zachytit, autorka se zaměřuje téměř výhradně na zobrazení situací vtipných a bezproblémových. Přestože tato kniha nedosahuje kvalit knihy *Markétin zvěřinec*, i ona je velmi čtivá. I když se pohybuje na samé hranici populární literatury, pro dětské čtenáře bude jistě zajímavá.

1.2 Absence vlastní rodiny (Iva Procházková, Ivona Březinová)

Jak se hlavní hrdinové vyrovnávají s absencí vlastní rodiny a co prožívají, zachycují ve svých knihách **Iva Procházková** a **Ivona Březinová**. Každá z autorek zpracovává téma jiným způsobem, má jinak starého hrdinu, a přesto ve všech třech příbězích vyvstávají stejné hodnoty a potřeby.

Začínajícím čtenářům je určena kniha *Mít tak psa* autorky Ivony Březinové. Jejím hlavním hrdinou je Matěj, který žije v dětském domově. Nevíme nic o jeho minulosti, rodině a autorka nepřibližuje ani jeho vzhled. Prostřednictvím plynutí příběhu se pak dozvídáme jen o chlapcově velké lásce k zvířatům, kterou autorka utvrzuje v jednotlivých příhodách.

Cílem autorky je zachytit složitou situaci dítěte, které žije v dětském domově a postrádá blízkého člověka. Autorka upozaduje většinu ostatních aspektů knihy, např. charakteristiky postav, popisy prostředí apod., a dává vyniknout velkému problému hlavního hrdiny, citové deprivaci. Pokud v životě dítěte neexistuje stálá osoba, která by jej citově uspokojovala, dochází k velmi závažné citové deprivaci, jejíž

---

⁴³ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Věra, Nika a sedm babiček*. Praha: Petra, 1996, s.8.

následky mohou být velmi různorodé. Může dojít k opoždění psychomotorického i somatického vývoje dítěte, brzděn je vývoj osobnosti apod.⁴⁴

Je zřejmé, že se Ivona Březinová snaží zesílit působivost knihy. Zaměřuje se především na city a emoce čtenářů. Prostřednictvím konkrétních situací poukazuje na potřeby, které u postavy Matěje nejsou zajištěny, tedy především potřeba lásky a zájmu druhých. Příkladem může být situace, kdy Matěj odchází zklamaně od vánočního rozbalování dárků, neboť nedostal psa živého, ale plyšového. Navíc zůstává se svým trápením sám. *Ostatní děti vybalovaly penály a pastelky. Nikdo si ani nevšimnul, že jsem se vytratil*⁴⁵ Už od počátku knihy je také patrná autorčina snaha vyvolat soucit s hlavním hrdinou. *Bydlím v dětském domově. Nemám mámu ani tátu.*⁴⁶ Záměrně je zde zdůrazněna absence rodiny.

Pes, kterého si postava Matěje tak toužebně přeje, zde má plnit funkci zástupce blízké osoby, jež hrdinovi chybí. Je totiž obecně chápán jako „přítel člověka“. Je schopen dát lidem najevo svou lásku a zmenšit jejich pocit osamělosti. Autorka zdůrazňuje chlapcovu touhu po někom blízkém v celém příběhu. Poté, co se Matěj musí vzdát želvy, kterou získal, je schopen se spokojit i s hlemýždi.

Hrdinou dobrodružné knihy *Únos domů* je dvanáctiletý Libor Ješín. Libor sám popisuje svůj vzhled a to prostřednictvím přímé charakteristiky, která je utvořena jako popis pohřešované osoby: *Dvanáctiletý Libor Ješín, drobné postavy, kučeravých vlasů, hnědých očí a mimořádně bledé pleti.*⁴⁷ Další informace o jeho vzhledu se dozvídáme z úst některých postav, např. tety. Nepřímá charakteristika pak slouží k zachycení vlastností a povahy Libora. Čtenáři se dozvídají, že jde o chlapce statečného, spíše uzavřeného, neboť se ostatním příliš nesvěřuje, ale zároveň velmi citlivého. Pokud se ocitá v nebezpečí a začíná se bát, motivuje se svým vnitřním hlasem, tedy proudem vědomí. To mu dodává sílu a pomáhá překonat strach. *Začal jsem své myšlenky vyslovovat nahlas, abych zvýšil vztek, který se mě zmocňoval (...) „Záprdku! Lulane!“ Lulan mi dodal. Zlost, která ve mě postupně houstla, náhle překypěla a vyvalila se ven. Nahrbil jsem se a pak prudkým, rozzuřeným vzepřením vyrazil poklop z rámu.*⁴⁸ Čtenáři se také dozvídají, že Libor je sirotek, neboť jeho rodiče havarovali na motorce, když byl malý, a že od té doby žije u svého strýce a své tety Ješínových.

⁴⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986, s.98.

⁴⁵ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Mít tak psa*. Praha: Svoboda Servis, 2004, s.11.

⁴⁶ Tamtéž, s.5.

⁴⁷ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Unos domů*. Praha: Albatros, 1998, s.20.

⁴⁸ Tamtéž, s.29.

Stejně jako je tomu v knize *Mít tak psa*, i zde autorka umělecky zobrazuje složitou situaci dítěte a zdůrazňuje potřebu lásky a zájmu. Hlavní hrdina sice má rodinu, avšak rozhodně ji nelze označit za rodinu funkční. Ve vile svého strýce je Libor zahrnut přepychem, ale ten mu nemůže nahradit rodičovskou lásku, kterou mu jeho strýc a teta nejsou schopni dát. Příbuzní hrdiny jsou totiž Ivou Procházkovou zobrazeni jako citově velmi chladní lidé. To autorka v knize často zdůrazňuje, např. když Libor přijede z internátu, není pro něj doma žádné jídlo, příbuzní se vůbec nezajímají, jak se měl, apod. Přivítací políbení popisuje Libor slovy: *Líbání nebyla něžnost, ale obřad – musel se dodržovat jeho navyklý průběh.*⁴⁹ Záměrně jsou potlačeny atributy domova.

Velmi zásadní je v knize situace, kdy Libor shlédne v televizi pořad, ve kterém jeho teta hovoří o jeho zmizení. Skrze dialog, který je v pořadu veden, autorka opět zdůrazňuje necitlivost příbuzné. Ta totiž vůbec neuvažuje o tom, že by hrdina mohl být unesen nebo se mu něco mohlo stát, a navíc jej nepřímou námkou z krádeže svého náramku.

Prostřednictvím vnitřního monologu jsou pak vyjádřeny zděšení a smutek hlavního hrdiny z toho, co se dozvěděl. *Především tu byla teta Jolana. Její vystoupení v televizi mě úplně odrovnalo*⁵⁰. To je navíc zdůrazněno i tím, že se hrdinovi části rozhovoru často vynořují v paměti nebo v expresivnější podobě ve snu. *Po zmetkovi pátrá policie, po zmetkovi pátrá policie.*⁵¹ Z řady krátkých otázek je pak zřejmá nervozita, roztěkanost a snaha pochopit jednání příbuzných, což se však Liborovi nedaří. Chování tety a strýce je pro hrdinu nejen velmi bolestné, ale stává se i důvodem jeho zásadního rozhodnutí, už nikdy se k příbuzným nevrátit. „*Jenom jedna věc se nedá odpustit*“ (...) „*Když si uvědomíš, že tě nemají rádi. Něco takového se neodpouští. Ale změnit to taky nemůžeš.*“⁵²

Úplně jiným způsobem než předchozí dva hrdinové je pojata postava Cilky z knihy *Středa nám chutná*. Zde Iva Procházková dává prostor své fantazii a jak je u ní často zvykem, využívá ireálnou fikci a množství symbolů. Dochází k *povýšení každodennosti do roviny neobvyklého a vlastně fantastického* a k přimíšení čehosi šokujícího⁵³.

---

⁴⁹ Tamtéž, s.8.

⁵⁰ Tamtéž, s.47.

⁵¹ Tamtéž, s.59.

⁵² Tamtéž, s.47.

⁵³ SLABÝ, Zdeněk. Letem světem současnou českou prózou pro děti a (mládež). *Zlatý máj*. 1995, roč. 39, č. 1, s. 32.

Cilka je zde Procházkovou chápána téměř jako archetyp božského dítěte, alespoň na její postavě jsou patrné archetypální znaky. Nikdo neví, odkud pochází, její původ je zastřený. Jde o dítě, které je opuštěné – Cilka byla nalezena ve vlaku a poté umístěna do dětského domova.

Cilčina zázračná schopnost kontrastuje s její bezmocností – hrdince vyrůstají na hlavě jablka, jejichž prostřednictvím dodává ostatním obyvatelům Slunečnice pocit radosti a štěstí, na druhou stranu je však stále malým dítětem, které vyžaduje určitou péči.

Jablka jsou důležitá i pro samotnou hrdinku. Čím víc jí jich na hlavě vyroste, tím je šťastnější. *Plody jsou metaforou Cilčiny schopnosti prožívat štěstí.*⁵⁴ Jablko je zde pojato jako symbol a lze jej chápat jako jablko z rajske zahrady, neboť pochází z „Cilčiny zahrádky“ a je zdrojem štěstí.⁵⁵

Výjimečnost dodává Cilce nejen její zázračná schopnost, ale také jméno. To vzniklo z počátečních písmen jmen Celestýna, Isabela, Libuše, Kateřina a Anna, jež působí vznešeně. Milena Šubrtová poukazuje na možnou aluzi na Cilčin „královský“ původ⁵⁶. Je zřejmé, že Iva Procházková chtěla vytvořit postavu jedinečnou a zároveň obyčejnou. Vznešená jména totiž vytvářejí domácké jméno Cilka, a přestože má hlavní hrdinka dar rozdávat lidem štěstí, jde o dívku úplně obyčejnou. *Cilka nebyla krásné dítě. Ani roztomilé dítě. Dokonce ani příliš bystré dítě.*⁵⁷

Hrdinka je mírná, poddajná a vyrovnaná. – přestože Cilka nemá žádné příbuzné a neví, odkud pochází, vůbec se tím netrápí. Je se vším překvapivě smířená. *„Cilka byla šťastné dítě. Nikdy si na nic nestěžovala. Nikdy nic křikem nevymáhala. Většinu času spokojeně ležela a zabývala se sama sebou.“*⁵⁸ Jejímu pocitu spokojenosti napomáhá i prostředí, ve kterém žije. Přestože jde o dětský domov, od pravidel a příkazů je život ve Slunečnici oproštěn. Naopak je podporována volnost dětí a jejich fantazie, a to především díky zarostlé zahradě, která umožňuje dětem hraní mnoha zábavných her.

Hrdinka se dostává do situace, která nemá zdánlivě východisko – touto situací je v knize období vedení ústavu ředitelem Šedou v době nemoci ředitelky. Jeho snaha

⁵⁴ ŠUBRTOVÁ, Milena. Filozofizace literatury pro děti mládež. In URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století*. Olomouc: Votobia, 2004, s. 146.

⁵⁵ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003. Devadesátá léta v tvorbě a recepci literatury pro děti a mládež v Čechách, s.137.

⁵⁶ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003. Třikrát Iva Procházková, s. 220.

⁵⁷ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Středa nám chutná*. Praha: Albatros, 1994, s. 11.

⁵⁸ Tamtéž, s.11.

zavést v domově systematičnost, řád, disciplínu a zbavit Cilku jejích jablek, negativně zapůsobí na všechny obyvatele Slunečnice. Ti ztrácejí veškerou organizovanost svou volnost, bezstarost a radost, jež jsou pro děti velmi důležité. Cilka, která ztrácí schopnost být šťastným dítětem, ze Slunečnice odchází.

Motiv cesty se u Ivy Procházkové objevuje velmi často. Cilčina cesta je započata již ve vlaku, z něj se dostává do Ztrát a nálezů, poté přes policejní stanici a útulek do kojeneckého ústavu a následně do Slunečnice. Tu později také opouští, neboť se život ve Slunečnici vymyká tomu, co hrdinka k životu potřebuje. Zpět se vrací jen díky náhodnému setkání s Pralinkou, která je zárukou, že vše bude jako dřív. Cilčina cesta souvisí s hledáním a potřebou nalézt řešení. Zde autorka zobrazuje další znak archetypu božského dítěte – dospívání k samostatnosti. Avšak hrdinka ještě není na cestu dostatečně zralá, a proto je třeba, aby byla někým navrácena zpět.⁵⁹ Hrdinka je také chápána jako naděje do budoucna – její jablka jsou zárukou radostného života ve Slunečnici.

Motiv cesty se objevuje i v knize *Únos domů*. Proti své vůli je na cestu vyslán Libor, neboť jeho putování je započato únosem. Stejně jako tomu je u Cilky, také jeho část cesty je spjata s vlakem a *železniční stanice se stává přestupem k další cestě*.⁶⁰ Libor se dostává do prostředí, které se velmi podobá jeho vysněné krajině, vyprojektované v počítačové hře. Zde dochází k velké změně, neboť právě tady Libor vzhledem k okolnostem, které se dozvěděl z televizního přenosu, cestu „domů“ ukončuje. Podobně jako Cilce, ani jemu totiž „domov“ neposkytuje to, co potřebuje. Přestože se má toto místo stát počátkem další Liborovi cesty neznámo kam, nakonec zde jeho putování končí a hrdina nachází opravdový domov.

Vypravěčem v knize *Únos domů* je samotný hrdina. Vše je tedy zachyceno z jeho pohledu. Hrdina seznamuje čtenáře se svými pocity, sny, ale komentuje také chování některých postav, např. tety a strýce, a vysvětluje jeho příčinu. Je zřejmé, že příběh je určen starším dětem, neboť se vypravěč poměrně podrobně popisuje prostředí i jednotlivé situace. Vyprávění má charakter monologu a je směřováno dalšímu účastníkovi děje, tím je Liborův pes Pan. Hrdina nejen vypráví svůj příběh, ale také se k Panovi přímo obrací „*Znáš to Pane.*“⁶¹ „*Slyšíš? O tomhle, Pane, nesmíš*

---

⁵⁹ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003.

Třikrát Iva Procházková, s.229.

⁶⁰ Tamtéž, s.230.

⁶¹ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Unos domů*. Praha: Albatros, 1998, s.7.

*před nikým ani ceknout.*⁶² Pan zde nahrazuje lidskou osobu a Libor se k němu podle toho chová. Hrdina má velkou potřebu svěřit se svými zážitky a se svým tajemstvím, zároveň se však bojí prozrazení. Proto je pro něj pes vhodným posluchačem.

Ve vyprávění převažuje ich forma, avšak někdy o sobě Libor mluví ve třetí osobě. To působí jako snaha distancovat se od své minulosti, neboť vypravěč je nyní v důsledku změny identity již někým jiným. *Libor Ješín, sirotek vyrůstající v rodině svého zámožného strýce, si neměl na co stěžovat. Zacházeli s ním slušně. Posílali ho do dobré internátní školy.*⁶³ Taková „slušnost“ bez náležitého citového zaujetí je vyjádřena i jazykem. Strýc a teta Libora se vyjadřují spisovně. Mluva dokresluje jejich odtažitost a necitlivost. V hrdinově přímé řeči jsou kvůli odpovídající charakteristice postavy naopak užity četné nespisovné výrazy. Nespisovná mluva s užitím vulgarismů dokresluje také postavy únosců.

Kompozice příběhu je chronologická. Součástí jsou jen občasné návraty do minulosti, které dovysvětlovávají určité skutečnosti v příběhu. Kniha má dobrodružný charakter a její čtivosti je dosaženo vyprávěním, které má spád, je napínavé atd. Děj je rozčleněn do kapitol, jejichž součástí je řada realistických epizod, jež se vynořují z proudu vědomí.⁶⁴ „*Víš, co je zvláštní, Pane? Nepamatuju si, že bychom ten večer s Filipem o něčem mluvili. Seděli jsme u ohně, jedli klobásy, (...)*“⁶⁵

Hrdina musí překonat řadu překážek, poradit si v řadě složitých situací (únos, ukrývání se) a prokázat odvahu. Čtenář je až do konce ponechán v napětí, jak příběh skončí, neboť jeho součástí je více zápletek, jež jsou rozuzlovány postupně. Dá se říci, že kniha má až detektivní charakter.

Příběh je zasazen do reálného prostředí, odehrává se v Praze a na Šumavě. Zmiňována jsou konkrétní místa a města, která skutečně existují – pražská magistrála, Železná Ruda, Mělník. Z vyprávění je také zřetelné, že se odehrává v nedávné době, neboť autorka zmiňuje jen několik let starou píseň Daniela Landy, která zaznívá v rádiu při Liborově cestě na internát. To vše dodává příběhu na důvěryhodnosti.

Také v knize *Mít tak psa* autorky Ivony Březinové je vypravěč personální. Jde opět o vyprávění životního příběhu hlavním hrdinou, avšak příběh má podobu záznamu, který je směřován čtenářům. Že je hrdinou malé dítě, je zřetelné ze způsobu

⁶² Tamtéž, s.110.

⁶³ Tamtéž, s.8-9.

⁶⁴ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003.

Devadesátá léta v tvorbě a recepci literatury pro děti a mládež v Čechách, s. 138.

⁶⁵ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Unos domů*. Praha: Albatros, 1998, s.92.

vyjadřování. Jsou užity krátké a jednoduché věty a jako refrén je několikrát zmiňováno velké přání vlastnit psa. *Chtěl jsem psa. Moc jsem si ho přál.*⁶⁶ Vyprávění je v ich formě a vypravěč se vyjadřuje většinou spisovně. Někdy používá hovorová (kyblík) či expresivní slova (obludy).

Kompozice je chronologická a skládá se z jednotlivých příhod, které na sebe plynule navazují. Místo, kde se příběh odehrává, ani doba nejsou konkretizovány, víme jen, že se jedná o dětský domov.

Zajímavé je srovnání tohoto dětského domova, domova z knihy *Únos domů* a Slunečnice. Zobrazení prvních dvou dětských domovů působí reálně. Postavy se v nich cítí osamoceny, nevyslyšeny, chybí jim někdo blízký a mají špatné vztahy s vychovatelkou/ředitelkou. Naproti tomu u Slunečnice se Iva Procházková snaží, aby vypadala jako opravdový domov. Toho dosahuje díky přítomnosti ireálné fikce a zobrazení atributů skutečného domova. Autorka zde také formuluje základní dětské potřeby a předvádí jejich konkrétní naplnění.

Mezi zobrazené atributy patří přítomnost osob, které dětem rozumí, chápou je a dokáží je vyslechnout (Pralinka a kuchařka Františka). Dále pečení štrúdlu, které probíhá každou středu. *Od onoho dne se středeční štrúdl stal nejsvátečnějším okamžikem v týdenním koloběhu domova. (...) Čas přestal být měřen na dny, týdny a měsíce, děti si navykly vnímat jeho uplývání podle míjejících střed.*⁶⁷ Pečení se stává rituálem symbolizujícím hřejivost domova, jeho klid a pohodu. Autorka jím zároveň zobrazuje něco, na co se je možné neustále těšit. Příkladem atributu domova může být také absence přehnaného řádu a pedantismu či dům s velkou neudržovanou zahradou, ve které postavy mohou rozvinout svou fantazii.

Vypravěč v knize *Středa nám chutná* není přímou postavou v příběhu. Díky tomu, že je vševědoucí, zachycuje i pocity některých postav. Na vše je pohlíženo z jiné perspektivy, z pohledu dospělého. I zde jsou některé popisy poměrně podrobné. Jedním z nich je např. zobrazení skladiště Ztrát a nálezů. Zde autorka užitím až přespříliš podrobného výčtu věcí, které jsou nepodstatné, dosahuje komického efektu. *Dále tu bylo patnáct kabátů, čtyřicet šál, deset čepic, z toho tři kožesinové a dvě děravé, pět*

---

⁶⁶ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Mít tak psa*. Praha: Svoboda Servis, 2004, s. 11.

⁶⁷ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Středa nám chutná*. Praha: Albatros, 1994, s.22.

*klobouků, dvacet jedna brýlí (jedny zlaté), devatenáct hodinek (ani jedny s vodotryskem),...*⁶⁸

Ve zmiňovaných knihách Ivy Procházkové jsou zajímavě komponovány postavy, v obou případech mají zástupci rodičů svůj kontrastní protějšek. V knize *Únos domů* jej navíc má i hlavní postava. Protějškem Libora je zde Gusta. U obou postav jsou zřetelné analogie. Gusta je zobrazen jako chlapec žijící v dětském domově, stejně jako Libor tedy nemá opravdovou rodinu. Chlapci jsou přibližně stejně staří, ztrácejí se ve stejnou dobu, aniž by je někdo příliš hledal nebo postrádal, a oba také často sní. Postava Libora sní o krajině vyprojektované v počítačové hře a postava Gusty je autorkou stylizována do role udatného rytíře, který bojuje se zlou čarodějnící (ředitelkou domova).⁶⁹

Hlavní rozdíl mezi chlapci je v jejich povaze a reakcích. U Libora se Iva Procházková snaží, aby působil odvážně a aktivně. Proto vytváří situace, v nichž postava prokazuje svou samostatnost a nebojácnost. Naproti tomu hrdina Gusta má působit jako psychicky nevyrovnaný, pasivní. Jeho rezignace na život je dokazována i v komiksu, kde nad ním vítězí čarodějnice.

Iva Procházková ve svých knihách často naráží na problém identity a ani zde tomu není jinak. *Cesta k identitě vede u Procházkové přes individuální jednání či konkrétní čin.*⁷⁰ V knize *Únos domů* získává Libor svou novou identitu, když přijímá jméno chlapce, za kterého je zaměněn. Identifikuje se s ním a stává se součástí rodiny Panenkových. *Dva různé lidské osudy souhrou shod a „neshod uvnitř shody“ se spojují v jednotný celek. Dramatický zvrat je koncem jedné cesty a katarzí s koncem i začátkem cesty druhé.*⁷¹

Jako kontrastní jsou vytvořeny také postavy příbuzných Libora a Blanky a Erika Panenkových. Prostřednictvím protikladů, které z jejich srovnání vycházejí, zdůrazňuje autorka opět skutečné potřeby dítěte. Zobrazuje je pomocí konkrétních situací či přímých a nepřímých charakteristik osob. *Teta Jolana byla zjev z výkladní skříně. Sádrově tuhá, přeštípnutá v pase, s nekonečnými nohama a pohledem upřeným kamsi mimo. Nikdy se na člověka nedívala.*⁷² *x (...) roztáhl jsem paže, objal Blanku kolem*

⁶⁸ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Středa nám chutná*. Praha: Albatros, 1994, s.7.

⁶⁹ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003.

Třikrát Iva Procházková, s. 225.

⁷⁰ Tamtéž, s.221.

⁷¹ Tamtéž, s.226.

⁷² PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Unos domů*. Praha: Albatros, 1998, s.7.

*pasu a zabořil tvář do jejích háčkových šatů*⁷³. Přitiskla mě k sobě a mlčky hladila. Značkové dárky a drahá večere v restauraci od Ješínů kontrastují s ručně vyrobenými dárky a domácím obědem Panenkových.

Jak již bylo zmíněno, vila ve které Libor žil, postrádá atributy domova na rozdíl od domova Panenkových. Bohatství, nezájem a citový chlad stojí proti chudobě, avšak citové vřelosti a porozumění. Že vila není pro Libora opravdovým domovem, napovídá už název knihy. Lidé jsou totiž unášeni z domu a ne domů. Tím autorka naznačuje, že opravdový domov Libor nalezne až u Panenkových.

V knize *Středa nám chutná* je velmi důležitá postava Pralinky. Z nepřímých charakteristik vypravěče vyplývá, že je zdrojem lásky a bezpečí. Ve svém nitru je také dítětem, proto je schopná dětem rozumět, chápat jejich fantazii a potřebu volnosti. Děti respektuje a bere jako sobě rovné. *Do výchovného systému Pralinky patřilo ještě několik pozoruhodných zásad. Především děti nikdy k ničemu nenutila. Dále si nelámala hlavu, jak je potrestat. (...) „Pralinka se také ničemu, co přišlo od dětí, nedivila, nic nepovažovala za nenormální, všechno brala vážně.*⁷⁴ Už její přezdívka, kterou autorka odvodila od sladkosti, napovídá, že má jít o milou osobu, kterou mají děti rády.

Zdrojem lásky je v domově také postava kuchařky Františky. Ta je zobrazena jako osoba rázná, ale velmi milá, která má ráda děti. Výhružky, které jim občas směřuje, nebere vůbec vážně. *„Koukejte vylízt a mazat na večeri, nebo půjdu a spláchnu to všechno do záchoda!*⁷⁵ Vytváří v domově hřejivou atmosféru nejen svou povahou, ale také tím, že dětem vaří to, co mají rádi, a z vlastní iniciativy jim peče.

S postavami Pralinky a Františky záměrně kontrastuje postava Jindřicha Šedy. Prostřednictvím vypravěče se dozvídáme, že má děti rád, ale z jeho jednání je zřejmé, že jim nerozumí. Prosazuje systematickост, řád, organizovanost, a tím potlačuje dětskou fantazii. Chce dát dětem to, co jim rodiče a příbuzní odepřeli, tedy správnou výchovu. Ale neuvědomuje si, že to není to nejdůležitější, co v životě potřebují. Na rozdíl od Pralinky má představovat dospělého, ve kterém už ani kousek dítěte nezůstal. Proto také např. není schopen přijmout věci na první pohled nepochopitelné, jako růst jablek na Cilčině hlavě.

I v knize Ivony Březinové *Mít tak psa* mají některé postavy svůj protipól. S hlavním hrdinou kontrastuje postava chlapce Dana. Vzhledem k tomu, že Dan má

---

⁷³ Tamtéž, s.92.

⁷⁴ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Středa nám chutná*. Praha: Albatros, 1994, s.13.

⁷⁵ Tamtéž, s.20.

svou vlastní rodinu, uznává jiné hodnoty než Matěj. Bez výčitek vymění svou želvu za pár kartiček s hokejisty a když si ji má vzít zpět, slituje se, až když zjistí, že kartičky vracet nemusí. Želva pro něj nic neznamena.

Také vychovatelce Levandulové a údržbáři vytvořila autorka kontrastní postavy, budoucí rodiče Matěje. Avšak vzhledem k tomu, že se o rodičích téměř nic nedozvídáme, není kontrast tak zřetelný a lze na něj spíše usuzovat díky autorčině snaze o pozitivní závěr.

Prostřednictvím reakcí vychovatelky Levandulové lze poznat, že se vypravěč snaží o to, aby působila jako člověk, který je přísný, nervózní a nemá příliš blízko k dětem. V souvislosti s její osobou jsou zmiňována expresivní slova jako ječení nebo rozzuřenost. *Želva bydlela v krabici u mě ve skříni. Celou zimu prospala. Ani ječení naší vychovatelky Levandule ji neprobudilo.*⁷⁶ Hlavní hrdina s ní nemá příliš dobrý vztah, což lze usuzovat např. z oslovení Levandule, které Matěj užívá, když o vychovatelce mluví. Údržbář Vosáhlo není téměř zmiňován a je zřejmé, že ani k němu nemá Matěj blízký vztah.

Ve všech zmíněných příbězích je patrné směřování k dobrému konci, neboť ten je pro dětskou literaturu charakteristický. Iva Procházková je zakončuje realisticky. V *Únosu domů* se hrdina pomalu sžívá s novou rodinou, v příběhu Cilky se vše po uzdravení Pralinky vrací o starých kolejích. Přestože právě v knize *Středa nám chutná* by čtenář díky ireálnému charakteru knihy očekával dramatický závěr, nic takového Iva Procházková nevytváří. Jinak tomu je u Ivony Březinové. Jak je u ní zvykem, i tento příběh má konec přímo idylický. Matěj je zničehonic přiveden k cizím lidem, ze kterých se vzápětí stávají jeho rodiče, kteří navíc vlastní i vytouženého psa.

Autorky užívají různé způsoby zobrazení. Příběhy *Únos domů* a *Mít tak psa* lze označit jako reálné. Vše je v nich zachyceno jednoduchými prostředky, věrohodně a srozumitelně. Jinak je tomu v knize *Středa nám chutná*. Zde autorka užívá ireálné fikce a povyšuje příběh do nadpřirozené roviny. Užito je množství symbolů, se kterými autorka pracuje velmi uvědoměle, a je zřejmé, že dobře rozumí jejich významům. Na první pohled je patrný jednoduchý příběh, který bude díky vypravěčskému umění autorky jistě velmi zajímavý pro čtenáře, kterým je určen. Avšak kniha ukrývá i řadu zajímavých myšlenek řečených mezi řádky prostřednictvím metafor. Díky tomu může být velmi zajímavá i pro dospělé.

---

⁷⁶ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Mít tak psa*. Praha: Svoboda Servis, 2004, s.25.

Přestože se zmíněné příběhy liší námětem i zpracováním, dá se říci, že ve všech vystupují do popředí stejné hodnoty. Obě autorky se zaměřily na zachycení potřeb, jejichž uspokojení je pro člověka a obzvlášť pro dítě velmi důležité. Jsou to potřeba lásky, bezpečí, tedy domova, a potřeba být vyslyšen. Autorky na postavách hrdinů ukazují, jak těžký je život, pokud k naplnění potřeb nedochází. Avšak i to, jak by život mohl vypadat, aby dítě bylo šťastné a spokojené.

1.3 Osamělost (Eduard Petiška, Iva Procházková)

Problém osamělosti dítěte je v dnešní „uspěchané“ době poměrně aktuální. Rodiče často tráví mnoho času v práci a na děti jim již nezbývá tolik času. Děti přitom mívají řadu otázek, na které by rády znaly odpověď, chtějí se svěřovat se svými zážitky a často nemohou nebo nemají komu. Svojí touhu popovídat si musejí potlačovat. Přestože kvůli tomu bývají nešťastné, rodiče si nemusí vůbec ničeho všimnout.

Autoři knih pro děti a mládež si uvědomují tyto problémy a jejich závažnost, a proto se je často snaží ve svých prózách reflektovat. Patří mezi ně např. **Iva Procházková** s knihou *Eliáš a babička z vajíčka* a **Eduard Petiška** s knihou *Neviditelná Zuzanka*.

Hrdinovi příběhu Ivy Procházkové je šest let. Žije ve fungující rodině a vzhledem k tomu, že je jedináček, má navíc spoustu krásných hraček. Přestože by se mohlo zdát, že Eliáš má vše, co potřebuje, je nešťastný. Jeho rodiče totiž tráví nejen spoustu času v práci, ale pracovním povinností věnují také většinu svého volného času, takže hlavní hrdina je neustále sám.

Hlavní hrdina Eliáš je v příběhu zachycen jako obyčejný chlapec s bujnou fantazií, která je však pro děti tohoto věku typická. O jeho vzhledu se nic nedozvídáme, autorka nám sděluje pouze jeho věk. Hlavní hrdina je charakterizován nepřímo prostřednictvím prožívání různých situací. Z nich se čtenář dozvídá, co má a nemá Eliáš rád, jak se chová, poznává tedy jeho osobnost.

Velmi zajímavé je užití dvojího typu promluvy postavy. Eliáš rozlišuje tzv. hlasitý hlas, kterým mluví s dospělými a kamarády a kterým často šikovně říká to, co chtějí ostatní slyšet. Naproti tomu k vlastním úvahám užívá tzv. tichý hlas, který lze označit jako **proud vědomí**. Jeho prostřednictvím jsou čtenáři seznamováni s pocity

Eliáše, jeho rozpoložením a myšlenkami, které hrdina nechce nebo prostě nemůže říct nahlas. Přestože tento hlas není užít k verbální komunikaci, má charakter přímé řeči, Eliáš totiž promlouvá sám k sobě. „*Co ty holky pořád na těch princeznách mají?*“ *diví se Eliáš svým druhým hlasem, tichým, který nikdo kromě Eliáše neslyší.*⁷⁷

Označením tichý hlas pomáhá autorka čtenářům rozlišit skutečnou řeč a myšlenky hrdiny, slouží jí však také k vytvoření komických situací. „*Aha, a ted' si myslíš, že ho dáš za okno a nějaký pták do něj naklade vajíčka!*“ „*No*“, *řekl Eliáš svým hlasitým hlasem. Tichým hlasem, tím, který tatínek neslyšel, odpověděl: „To si tedy nemyslím. Kdybych ho dal za okno, smete ho vítr a ptáci mi ho akorát pokakají.“ „Eliáši,*“ *řekl tatínek mírně a položil Eliášovi ruku na rameno, „kdybys to hnízdo dal za okno, dřív nebo později ti ho smete vítr a ptáci ti ho nanejdýš pokakají.“*⁷⁸

Komického efektu je dosahováno také v dialozích Eliáše s jinými postavami, a to v důsledku využití dětské naivity a upřímnosti hlavního hrdiny. Prostřednictvím hlavní postavy, která je dětem blízká, se Iva Procházková snaží děti skrytě poučit. Eliáš totiž občas poruší zákazy rodičů, avšak uvědomuje si, že to, co dělá, není správné.

Stejně jako Eliáše i Petiškovu hrdinku trápí osamělost. Mrzí ji, že na ostatní děti doma někdo čeká, když přijdou ze školy, a ona je sama, protože rodiče se vrací domů mnohem později. Zuzanka je charakterizována nepřímo prostřednictvím svého jednání, avšak užita je i charakteristika přímá – *Zuzanka se ráda těší*⁷⁹, *Zuzanka umí dva druhy pohádek.*⁸⁰ Vzhledem k tomu, že je kniha určena malým dětem, napomáhá přímá charakteristika větší srozumitelnosti.

Pocity a myšlenky Zuzanky se dozvídáme prostřednictvím vypravěče. Jde o vypravěče vševědoucího, který jako by celou dobu Zuzanku sledoval a předával čtenářům informace o tom, co dělá a říká. Osvětluje chování hlavní hrdinky v různých situacích, aby bylo čtenářům zřejmé, jaký je důvod jejího jednání, smutku apod. *V pondělí se (Zuzanka) cestou domů skoro vždycky mračí. A nepospíchá domů. U nich doma nikdo nebude.*⁸¹ Vypravěč zprostředkovává nejen dialogy postav, ale také popisuje, např. dům, kde hrdinka bydlí, a přirovnává, tím příběh konkretizuje. Často se také obrací k čtenářům – *jistě jste už takový domek viděli*⁸², předpokládá u nich určité

⁷⁷ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Eliáš a babička z vajíčka*. Praha: Amulet, 2002, s.6.

⁷⁸ Tamtéž, s.32.

⁷⁹ PETIŠKA, Eduard. *Neviditelná Zuzanka*. Praha: Albatros, 1993, s.10.

⁸⁰ Tamtéž, s.20.

⁸¹ Tamtéž, s. 6.

⁸² Tamtéž, s.10.

povědomí o některých věcech, čímž jim dává najevo, že nepochybuje o jejich znalostech a zkušenostech.

Vypravěč v knize *Eliáš a babička z vajíčka* je také vševědoucí. Přestože sám nepůsobí jako dítě, prezentuje příběh skrze vidění dětí a stojí na jejich straně. Zdůrazňuje dětské problémy, které dospělým jako problémy vůbec připadat nemusí. *Nedávno mu bylo šest (Eliášovi) a představte si, že jeho maminka se ještě pořád nenaučila hrát si na mimozemšťany a jeho tatínek dodnes neumí vyrábět papírové draky jak se patří!*⁸³ Vypravěč se obrací k čtenářům, oslovuje je, aktivizuje, např. *to byste nevěřili, představte si, nedivte se*, a předpokládá jejich porozumění a soucítění s hrdinou. Bere je jako osobnosti, které to s rodiči vůbec nemají jednoduché, a nabádá je, aby byli trpěliví, protože rodiče „z toho možná vyrostou“. Prostřednictvím vypravěče se autorka snaží dětem ukázat, že nejsou se svými problémy samy, že každého něco trápí a že i zaneprázdnění rodiče je mají rádi.

V obou příbězích je zřejmé, že samota je pro hrdiny velmi tíživá. Oba se ji proto snaží určitým způsobem řešit a vypořádat se s ní. Avšak každý jiným způsobem. U Eliáše se stává východiskem babička Aty, kterou se hrdina snaží vychovat. Postava babičky zosobňuje někoho, kdo Eliášovi chybí. Hrdina totiž nemá prarodiče a to ho velmi mrzí. Závidí ostatním dětem, protože mají někoho, kdo se jim může věnovat, když rodiče nemají čas, a navíc mají pro děti často větší pochopení. *Babičky a dědečkové mají spoustu jiných výhod, především tu, že na vás skoro vždycky mají čas.(...) Babičky zase umějí na pánvičce pražit karamel, ale vědí, že v něm nejsou vitamíny, tak ho dělají, jenom když jsou s vámi samy, a vy to nesmíte prozradit, aby maminka s tatínkem neříkali, že ztloustnete a zkazíte si zuby.*⁸⁴

Eliášova fantastická babička má zdroj v každodenní skutečnosti. Přestože je velmi malá a má křídýlka, podobá se opravdové babičce. Je tedy pro chlapce ideálním a blízkým přítelem. Iva Procházková zde vytváří paradoxní situaci, neboť Eliášova babička je vlastně také malým dítětem. Eliášovi babiččina velikost vyhovuje, neboť ji může brát s sebou ven a lehce ji doma schovat. Obecně lze říci, že u dětí bývají menší věci velmi populární. Vedle nich se totiž stávají velkými a silnými. Dítě si vedle rodičů

---

⁸³ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Eliáš a babička z vajíčka*. Praha: Amulet, 2002, s.5.

⁸⁴ Tamtéž, s.11-12.

připadá malé, ale vedle malého stvoření cítí nadvládu a má radost, že nalezlo svět přizpůsobený svým měřítkům.⁸⁵

Prostřednictvím postavy Eliáše proniká do příběhu, jak již bylo zmíněno, výchovná funkce. Hlavní hrdina má nyní někoho na starost, a díky tomu se začíná chovat zodpovědněji a dospěleji *Eliáš se zastyděl. Měl by jít babičce z vajíčka příkladem, pěkně a spisovně před ní mluvit a ne nadávat!*⁸⁶ Skrze proud myšlenek autorka zobrazila, že si hrdina uvědomuje, že pokud chce babičku dobře vychovat, měl by být jejím vzorem.

Postava babičky je netypická, a proto je poměrně podrobně popsán její vzhled i chování. Její postava vnáší do příběhu komiku, neboť šišlá a díky neznalosti běžných věcí dělá často hlouposti. Přestože Aty není přesně podle Eliášových představ, hlavní hrdina je velmi šťastný, že ji má.

Hlavní hrdinku Zuzanku nechává autor řešit osamělost prostřednictvím její velké fantazie. Postavě totiž vytváří vlastní svět, kde má mnoho přátel, kteří se chovají podle jejího přání – jsou hodnější, obdivují ji, zajímají se o ni. Toto chování je dáno do kontrastu s jejich reálným chováním. *Je to ale krása, pochvaluje si Zuzanka. Jak jsou všichni milí, když si je vymyslím. I Eva, i Kuba jsou hodnější. Opravdový Kuba by se pohlednici od babičky vysmál.*⁸⁷

Součástí fantazijního světa je i pejsek. Stejně jako je tomu v knize *Eliáš a babička z vajíčka*, i zde je jeho zdrojem každodenní skutečnost. Je to blízký společník, dítě o něj může pečovat a uplatňovat nad ním svou moc. Zuzanka mu vypravuje pohádku, jejímž prostřednictvím sděluje své pocity. *Pejskové nesmějí dělat všechno, co by chtěli, to je známá věc. Jsou na tom skoro jako děti. Těm se taky moc zakazuje a smějí dělat jen to, co se jim dovolí.*⁸⁸ Na konci pohádky sděluje své přání stát se neviditelnou.

Být neviditelným je snem mnohých dětí i dospělých. Neviditelnost totiž umožňuje vyvázání se ze všech pravidel, úkolů a omezení. Díky ní lze být nezranitelný, mít převahu nad ostatními apod. Své neviditelnosti Zuzanka nevyužívá ke konání naschválů a lumpáren, ale naopak ke konání dobrých skutků. Vzhledem k tomu, že hlavní postava

---

⁸⁵ HELDOVÁ, Jacqueline. *V říši obrazotvornosti* Praha: Albatros, 1985, s.112-113.

⁸⁶ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Eliáš a babička z vajíčka*. Praha: Amulet, 2002, s.46.

⁸⁷ PETIŠKA, Eduard. *Neviditelná Zuzanka*. Praha: Albatros, 1993, s.16.

⁸⁸ Tamtéž, s. 21.

je dětem věkově blízka a pomáhá z vlastního přesvědčení, ne kvůli pokynům dospělých, její chování nepůsobí na první pohled jako návod, přestože jím je.

Hlavní hrdinka si fantazijním světem kompenzuje nedostatek pozornosti dospělých. Má v něm takovou pozornost ostatních, jakou by si přála. Tento svět jí pomáhá překonat problémy a vyplnit volný čas. Přestože některé děti nemusí být schopné rozlišit svůj fantazijní svět od reálného, Zuzanka si rozdíl uvědomuje. Ví, že reálný Kuba se chová jinak než Kuba vymyšlený atd.

Ze zobrazení chování rodičů obou hlavních hrdinů je zřejmé, že sice nevěnují svým dětem pozornost, jakou by potřebovaly, ale že je mají rádi. Eliášovi rodiče jsou v knize poměrně často zmiňováni, avšak nejčastěji v souvislosti s nedodržením slibu, který Eliášovi dali. Co se týče jejich zachycení, zdůrazněny jsou jen matčiny dlouhé vlasy a otcovo vytváření počítačových her, neboť tím se stávají pro ostatní děti zajímavými. Dívky vidí Eliášovu maminku jako princeznu, chlapci zase závidí hlavnímu hrdinovi množství počítačových her od tatínka. Děti mají pocit, že takoví rodiče musí být skvělí. Je zde zachyceno dětské vnímání, které často mylně posuzuje lidi podle vnější charakteristiky.

Naproti tomu Eliášovi by stačili úplně obyčejní rodiče, jen kdyby se mu více věnovali a snažili se ho chápat. Bližší seznámení s rodiči, avšak nepříliš detailní, čtenářům poskytují situace, v nichž se otec i matka projevují. Lepší postavení má matka, která je vnímavější a snaží se Eliášovi vytvářet harmonický domov. Otec je zobrazen jako člověk sebestředný, který upřednostňuje svou práci a na Eliáše si najde čas, jen když jde o něco, co jeho samotného zajímá. *„Dneska můžeš inzerovat i na internetu,“ řekl tatínek. „Internet umí všechno. Internet je zázrak.“ A protože všechno, co souviselo s počítačem tatínka bavilo, hned po obědě Eliášovi ukázal, jak se to dělá.*⁸⁹ Není ani příliš ochoten odpovídat na Eliášovi otázky, raději ho odbude.

Z vypravěčského způsobu je zřejmé, že hlavního hrdinu velmi mrzí, že si na něj otec není schopen udělat čas a stydí se za to. Občas si totiž vymýšlí, aby nemusel přiznat skutečný důvod. *„Já možná nepřijdu,“ řekl Eliáš. „Proč?“ divila se paní učitelka. „Možná mi nebude dobře,“ (...) Tichým hlasem, tím, který paní učitelka nemohla slyšet, vykřikl: „Nepřijdu, protože tatínek vymýšlí novou hru a nemůže se mnou ztrácet čas.“*⁹⁰

---

⁸⁹ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Eliáš a babička z vajíčka*. Praha: Amulet, 2002, s.63.

⁹⁰Tamtéž, s.118.

Informace o Zuzančiných rodičích se v knize téměř nevyskytují. O otci se dozvídáme jen to, že pracuje na stavbě daleko od domu, a díky tomu nebývá s rodinou tak často. Maminka s babičkou bývají v práci až do večera, a proto se také nemohou Zuzance věnovat tak, jak by si sama přála. Důležitou osobou je druhá babička, Růženka. Ta je prototypem opravdové babičky. Díky jejímu nadhledu a schopnosti chápat dětský svět je právě ona tím člověkem, který může Zuzanku zbavit neviditelnosti. Jako jediná se neviditelné hrdinky nelekne a navíc ji ani její situace nepřekvapí. U ní dostává Zuzanka prostor svěřit se se svými zážitky. Navíc někomu, kdo ji má velmi rád a s potěšením naslouchá. Z jednání babička Růženky je zřetelné, že jde o vyrovnanou osobu, která je schopna svou pohodu šířit kolem sebe. Již od začátku setkání s ní, je jasné, že Zuzance bude schopna pomoci.

Autor zobrazuje situaci, kterou mají děti velmi rády. Babička připraví něco dobrého a přitom si s nimi povídá. *Zuzance se líbí mlsat a povídat si.*⁹¹ Postavu babičky dokresluje i prostředí, ve kterém žije. Bydlí v malém domě, který je plný zvláštních věcí, které si dovezla z cest. Takové věci bývají pro malé děti velmi zajímavé a přitažlivé.

K překonání problému osamělosti dochází, když si Zuzanka uvědomuje, že přestože na ni rodiče neměli tolik času, nebyla přece jen tak sama. Pokud by byla neviditelná, byla by sice zbavená příkazů a zákazů světa dospělých, ale byla by osamělá víc než dřív. Kamarádi a možná i rodiče by se jí báli. Zuzance také velmi pomůže babička Růženka, která jí umožní vypovídat se. Zuzanka si uvědomuje, jaké má štěstí, že jsou občas všichni spolu.

U postavy Eliáše dochází k prvním náznakům proměny chování rodičů poté, co babička Aty rozbije televizi. Díky tomu, že si maminka nemůže prohlédnout hrad Křivoklát na videokazetě, vyrazí celá rodina na hrad osobně. Dá se tedy říci, že výlet se koná právě díky babičce. Avšak nejdůležitějším momentem je okamžik, kdy je otci sděleno, že jeho počítačová hra, kterou vymýšlel do soutěže, není dost zábavná a je zřejmé, že její tvůrce nemá děti. Otec si díky tomu uvědomuje, jak Eliáše zanedbával a také to, že neví téměř nic o dětském světě. „*Ty jsi můj kluk, pro kterého jsem si už dlouho nenašel čas,*“ řekl (tatínek). *Hlas mu zněl, jako kdyby mu v krku uvázl bonbon. Přitiskl si Eliáše k sobě. „Abys věděl, uvědomil jsem si to až dneska. A mrzí mě to*

---

⁹¹ PETIŠKA, Eduard. *Neviditelná Zuzanka*. Praha: Albatros, 1993, s.73.

*daleko víc než to, že jsem nevyhrál.*⁹² Vše se tedy snaží napravit. Iva Procházková v monologu zdůrazňuje lítost zachycením otcových pocitů a jeho chování.

Eliáš se už necítí sám, a tím pádem už babičky není potřeba. Aty ještě pomůže vyhrát Eliášovi cenu v pouštění draků a odlétá pryč. *Vtom si Eliáš vzpomněl, jak se babička dívala do zrcátka a smutně říkala: Ty nejší babička š kšidýlkama. Bylo jí líto, že je sama.*⁹³ Ze sdělení vypravěče je patrné, že Eliáše ztráta babičky trápí, ale uvědomuje si, že je šťastný, neboť má rodiče, kteří jsou stejní jako on a mají ho rádi, a že i babička někoho takového potřebuje.

Obě knížky jsou přizpůsobené věku dětí. *Neviditelná Zuzanka* je určena začínajícím čtenářům, proto je příběh psán velkými písmeny. Jsou užity krátké věty a často dochází k opakování některých slov v následující větě. Tím dochází nejen k zdůraznění určitého slova, ale také k zjednodušení čtení. Autor zpestřuje děj vtipnými situacemi, např. když neviditelná Zuzanka hraje s nic netušícími chlapci fotbal. Kniha *Eliáš a babička z vajíčka* je určena již starším čtenářům. Také zde se autorka snaží čtenáře pobavit, nechává tedy babičku vymýšlet nečekané a neobvyklé věci a postavu Eliáše formuje jako přirozeně naivní, aby např. v hovorech s dospělými mohla vytvářet slovní komiku.

---

⁹² PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Eliáš a babička z vajíčka*. Praha: Amulet, 2002, s.121.

⁹³ Tamtéž, s.133.

2. OUTSIDERSTVÍ

V literatuře patří motiv outsiderství k častým tématům. Je to způsobeno tím, že z uměleckého hlediska je toto téma velmi nosné a skýtá možnost vytvoření řady dramatických situací. Autoři si také uvědomují, že reflektované problémy bývají čtenářům blízké, neboť řada z nich se s nimi v běžném životě setkává.

V české literatuře se téma nenaplněných potřeb začíná prosazovat dle Mileny Šubrtové⁹⁴ od poloviny 80. let 20. století. Postava outsidera zde není spjata s určitým specifickým znakem, jako např. postava handicapovaného, ale je naopak charakteristická svou neosobitostí. V 90. letech již patří k nejvýraznějším tématům prózy s dětským hrdinou. O tom svědčí i fakt, že outsiderstvím je nazýván každý vývojový zvrat či nesnáze postavy.

Outsiderství lze obecně charakterizovat jako psychologicky sociální fenomén, jenž se vztahuje k sociálnímu aspektu osobnosti, jejímu přijímání vnějším okolím i jejímu vnitřnímu sebehodnocení. Za outsidera lze označit jedince na okraji společnosti.⁹⁵

Téměř každá sociální skupina, především pak dětský kolektiv je určitým způsobem stratifikována, a to dle jednotlivých rolí, jež zastávají její členové. Mezi nejzákladnější role dle psycholožky Kateřiny Lipinské⁹⁶ patří:

Hvězdy – nejoblíbenější jedinci. Jsou sebevědomí, zábavní, mají řadu kamarádů a obdivovatelů. Ve skupině udávají normy.

Řadoví členové – jsou ostatními dobře přijímáni. Ztotožňují se skupinovými normami a většinou obdivují „hvězdy“.

Třídní šaškové – role specifická pro školní kolektiv. Děti, které se snaží zvýšit si svou sociální prestiž vtipkováním či zlobením. Bývají přijímány kontroverzně.

Outsideri

Za outsidersy jsou považováni jedinci, které ostatní v jejich skupině tzv. „neberou“. Buď si jich nevšímají, nebo je záměrně odmítají. Tyto osoby nejsou respektované, mají málo přátel, nebo vůbec žádné. Bývají terčem posměchu a někdy

---

⁹⁴ ŠUBRTOVÁ, Milena. Fenomén outsiderství v próze pro děti a mládež. In URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež v 90. letech XX. století*. Olomouc: Votobia, 2004, s.125-6.

⁹⁵ Tamtéž, s. 123.

⁹⁶ *Rodina online* [online]. 5.12.2008 [cit. 2010-02-12]. Nemám vůbec žádné kamarády. Dostupné z WWW: <<http://www.rodina.cz/clanek6766.htm>>.

i šikany. Někteří z outsiderů ostatní nepostrádají a situace jim nevadí, jiní se tím velmi trápí. Nejvíce trpí jedinci odmítání.

Důvody, proč se dítě stává outsiderem, jsou různé. Příčinou může být neobratnost, ustrašenost, nebo naopak egocentrismus a agresivita. Odmítání bývají jedinci handicapovaní, osoby patřící k jiné národnosti či sociální skupině. Také sociální slabost rodiny má vliv na sociální prestiž. Pokud dítě nosí nemoderní oblečení a nemůže si dovolit koupit to, co ostatní spolužáci, je pro něj složitější si vybudovat určité postavení. Častou příčinou bývá také dobrý školní prospěch.

Zajistit si v kolektivu určité postavení je téměř pro všechny děti velmi důležité. Souvisí to s potřebou přijetí, která patří k základním lidským potřebám. Dítě chce cítit, že ho ostatní mají rádi, že jej respektují a zajímá je jeho osoba. Pokud k tomu nedochází, dítě nejen, že si nemůže osvojovat a trénovat sociální dovednosti, ale bývá touto skutečností velmi traumatizováno. To vše pak může mít vliv na jeho budoucí život, především co se týče partnerské a rodičovské role.

Tyto a další odborné informace autoři často ve svých knihách zohledňují, neboť se snaží vytvářet díla, kde zobrazované problémy působí důvěryhodně. Časté je např. vytváření postav na základě jednotlivých typů rolí jedinců ve skupině (postavy Zajíce a Ralfa v knize *Zajíc a sovy* atd.)

Od počátku 90. let je v české literatuře reflektována také řada otázek, jež je s outsiderstvím spojena – mentální, fyzický, sociální a kulturní handicap, např. Martina Drijverová, Monika Elšíková, Iva Procházková apod. Postava outsidera se totiž v této literární produkci částečně překrývá např. s postavou handicapovaného. A to díky tomu, že handicapovaný se může v důsledku svého znevýhodnění stát outsiderem.

Prostředkem překonání těchto i dalších problémů bývá vnitřní síla hrdiny, ale často také fantazie, např. Iva Procházková. Díky nim pak hrdina nalézá pozitivní vztah k ostatním, ale především k sobě samému.

2.1. Mimetické zobrazení problému outsiderství

(Martina Drijverová, Monika Elšíková)

Složitost dětství poznamenaného problémem outsiderství představují čtenářům ve svých knihách **Martina Drijverová** a **Monika Elšíková**. V příbězích ze života dětí *Zajíc a sovy* a *Bubu* jsou recipienti svědky mnoha zajímavých událostí a proměn.

Hlavní postavou příběhu Moniky Elšíkové je malý chlapec Bubu, kterého opustila jeho nezodpovědná matka. Kvůli tomu se hrdina dostává do dětského domova, kde musí nově navazovat přátelské vztahy, ale také čelit posměškům, jež se týkají jeho snědé pleti.

V příběhu Martiny Drijverové se čtenáři setkávají s protagonistou Zajícem, který sice rodinu má, avšak ne takovou, jakou by potřeboval. V důsledku toho se před okolím uzavírá do sebe. Přestože nachází „pomocníka v nouzi“, je jen na něm samotném, aby složitou situaci překonal.

Outsiderství hlavního hrdiny je zřejmé ze situací, které Martina Drijverová zobrazuje. V nich se projevuje např. neochota hlavního hrdiny komunikovat s ostatními či se něčeho účastnit. *Zajíc tyto radovánky se zájmem sleduje. Pohlíží na ně jako na zbytečný luxus: že to Veverkovi stojí za to.*⁹⁷ Čtenáři se o něm dozvídají také skrze přímá konstatování vypravěče či profilaci vedlejších postav. Některé z postav, např. bratr Raul, nebo spolužák Veverka, jsou totiž záměrně vytvořeny jako charakterové protiklady hlavní postavy. Díky tomu jsou kontrasty ještě více zřejmé. *Bratr totiž na rozdíl od Zajíce ve všem vyniká. Vždycky se dobře učil. Nezlobil. Nikdy nic nerozbil. Byl chápavý. Stačilo jen podívat se na něj a on už věděl, co a jak. (Kdežto tobě to říkáme potřetí a ty nic!).*⁹⁸

Prostřednictvím zachycení hrdinových pocitů je také zřejmé, co je příčinou outsiderství – již zmíněná nefunkčnost rodinného zázemí. *Cítí se (Zajíc) poměrně slušně až do okamžiku, než vkročí do domu.*⁹⁹ *Domů se Zajícovi nechce.*¹⁰⁰ Martina Drijverová zde reflektuje závažný problém, kdy na první pohled fungující rodina svým nevhodným chováním a neschopností uspokojit potřebu uznání a sebeúcty sama, i když nevědomky,

---

⁹⁷ DRIJVEROVÁ, Martina. *Zajíc a sovy*. Praha: Albatros, 1990, s.7.

⁹⁸ Tamtéž, s.9.

⁹⁹ Tamtéž, s.8.

¹⁰⁰ Tamtéž, s.41.

tlačí dítě do outsiderské pozice. To vše vyplývá především ze zobrazení jednání rodičů a bratra, jejich neustálých výčitek, srovnávání a kritizování.

Se ztíženou možností zařadit se do kolektivu seznamuje Monika Elšíková čtenáře především prostřednictvím vypravěčského postupu. Jednotlivé problémy jsou totiž zobrazovány skrze promluvy hlavního hrdiny. Čtenář se dozvídá o jeho citovém strádání, nejistotě, osamělosti. *Po škole jsem se vracel do domova úplně sám, protože jsem ještě nikoho neznal.*¹⁰¹ Užitím vhodných výrazů, např. zdůrazňovacích částic, autorka více působí na emoce čtenářů a vytváří u nich pocit soucítění s hlavním hrdinou.

Nelehkou situaci hlavního hrdiny dokresluje zobrazení poznámek a nadávek, které slýchá od svého okolí. V nich Elšíková užívá expresivní slova, která příběh dramatizují – *ty malé žíde*¹⁰², *černoušek Bubu, má černou hubu...*¹⁰³ Reflektován je také problém ohrožení identity, neboť okolí hrdiny si není schopno zapamatovat jméno protagonisty a oslovuje jej přezdívkami – Dežo, Bubu apod.

Zdrojem hrdinova handicapu je i zde především rodina, která je nefunkční. Otec s chlapcem nežije a matka jej v nízkém věku opustila. Autorka vše podává takovým způsobem, že téma závažné samo o osobě, se čtenářů ještě více dotýká, např. situaci, kdy chlapec sám sebe viní ze zmizení matky – *A tam se mi máma ztratila a já ji dodneška hledám.*¹⁰⁴, nebo zobrazením toho, jak si hrdina rodiče idealizuje, neboť není schopen přijmout fakt, že jim na něm nezáleží.

Obě autorky postupují podobným způsobem. Na počátku reflektují obranné mechanismy, které protagonisté v těžkých situacích využívají (Zajíc uniká do svého vnitřního světa, Bubu si vymýšlí a svým občasným touláním cestou ze školy si uchovává alespoň zdání volnosti). Ty však nejsou dostačující, neboť situaci neřeší. Poté tedy spisovatelky vytvářejí postavu, která má funkci tzv. „pomocníka v nouzi“.

Skrze situační dialog se uskutečňuje počátek proměny hlavního hrdiny. Ten se totiž setkává s postavou Apoleny, která mu nezištně pomůže, vyslechne jej a chce se s ním znovu setkat, čím hrdina po dlouhé době zažívá pocit uznání.

Postupná proměna protagonisty je zřejmá především ze změny jeho chování. Prostřednictvím postavy Apoleny se hrdinovi dostává ocenění a zájmu. Díky tomu je

---

¹⁰¹ ELŠÍKOVÁ, Monika. *Bubu*. Praha: Monika Vadasová-Elšíková, 1999, s.16.

¹⁰² Tamtéž, s.15.

¹⁰³ Tamtéž, s.6.

¹⁰⁴ Tamtéž, s.14.

schopen v sobě najít velkou odvahu a otevřít se svému okolí. Martina Drijverová dále u hrdiny zachycuje skrze myšlenky a pocity narůstání dobré nálady, motivace a chuť se vzepřít a ukázat rodičům i bratrovi, že rozhodně za něco stojí. V konečné fázi je Zajíc úplně jiným člověkem, což lze opět poznat z jeho myšlenek, ve kterých si věří. *Zajíc si myslí, že teď už je skoro dospělý. Udělal něco důležitého. Zachránil život něčemu živému. Kolem sebe má kamarády. (...) A ukáže Raulovi! Ten bude mrkat, až bude Zajíc umět víc věcí než on!*¹⁰⁵

Postupné zlepšení situace Williama je zobrazeno situačně. Bubu nalézá zraněného ptáčka a začíná se o něj starat. Od této chvíle autorka rozvíjí paralelu osudu ptáčka s osudem hlavního hrdiny. Oba jsou malí a nemají nikoho. William si uvědomuje (Elšíková zachycuje **myšlenkový proud** – hrdina přemýšlí), že ptáček je na tom ještě hůř než on, což mu určitým způsobem pomůže nést jeho osud. „*Taky na tom nejsi zrovna nejlíp,*“ řekl jsem mu. „*Mámu nemáš, tátu taky ne, příbuzní lítají kdovíkam. Tvoji dva bráškové zahynuli a tys zůstal úplně sám.*“ Přemýšlel jsem nad tím a dospěl k závěru, že ten ptáček je na tom ještě hůř než já.¹⁰⁶

Tím, že se hrdina ptáčka ujímá, získává někoho blízkého, někoho, kdo k němu nyní patří. Navíc mu může dát to, co on sám postrádá, tedy lásku a péči. To je pro Williama velmi důležité. Díky ptáčkovi získává také nového přítele, neboť péče o něj se stává stmelujícím činitelem mezi ním a jeho spolubydlícím Danečkem. Bubu tedy konečně nachází někoho spřízněného. *Měl jsem dobrý pocit, protože jsem toho dne našel dva kamarády. Když na to teď myslím, byl to asi můj nejlepší den, co jsem v domově zažil.*¹⁰⁷ Prostřednictvím konstatování hlavního hrdiny zachycuje Monika Elšíková, že je šťastnější.

Co se týče vzhledu hrdiny, čtenáři se téměř nic nedozvídají, neboť to není třeba. Zmíněna je jen snědá plet', díky které je Bubu terčem posměšků. Pozornost je u hlavního hrdiny věnována především zobrazení jeho chování a pocitů. Jeho hodná povaha kontrastuje s necitlivostí okolí, především dospělých. Bubu je charakterizován jak situačně, tak vlastními konstatováními. *A zvláště takový malý černý chlapeček jako já.*¹⁰⁸ Tím, že jej autorka nechává, aby se sám stylizoval do role bezbranného dítěte, působí značně na city čtenářů.

---

¹⁰⁵ Tamtéž, s.62-63.

¹⁰⁶ Tamtéž, s.22.

¹⁰⁷ ELŠÍKOVÁ, Monika. *Bubu*. Praha: Monika Vadasová-Elšíková, 1999, s.48.

¹⁰⁸ Tamtéž, s.15.

Také u hrdiny Zajíce je pozornost obrácena především na jeho chování. To je totiž odrazem jeho vnitřního stavu. Čtenáři se jej dozvídají prostřednictvím situací, ve kterých se projevuje, a často také přímo z promluv vypravěče či myšlenek jiných postav. *Zajíc je nebych. Toto označení jej dokonale vystihuje.*¹⁰⁹ *Ten Zajíc je absolutně k ničemu, pomyslela si třídní učitelka.*¹¹⁰ Částečně je zobrazen i vzhled hrdiny, neboť podporuje zdánlivou všednost a průměrnost hrdiny. Samotné jméno Zajíc pak konotuje plachost a neprůbojnost.

Vypravěč v knize *Zajíc a sovy* je vševědoucí. Vyjadřuje se spisovně a v er-formě, avšak vzhledem k tomu, že užívá expresivní slova (pitomě) a občas nedodržuje přesnou stavbu vět, např. užití elipsy, nepůsobí formálně. Své vyprávění komentuje a vysvětluje. *Zajíc za keřem si okusuje si nehty, což má přísně zakázané. Omlouvá ho jen to, že o tom vůbec neví.*¹¹¹ Zachycuje myšlenkové pochody Zajíce, ale také dalších postav, např. rodičů nebo učitelky. Ty napomáhají lepšímu vykreslení situací a přibližují čtenářům jednotlivé postavy. Aby jeho vyprávění působilo důvěryhodně, zprostředkovává i názory jiných postav, např. když mluví o postavě Veverky. *Říká se o něm (ve třídě i ve sborovně), že je prima kluk.*¹¹² Zajímavý je vypravěčský postup, kdy se vypravěč kříží s postavou Raula. Užitím nevlastní přímé řeči vyznívají výpovědi důrazněji. *Nechápe (Raul), jak může mít tak debilního bratra. Neučí se, nedává pozor, co vlastně dělá? Kde ted' například byl?!*¹¹³

Vypravěč v knize *Bubu* je personální. Příběh zachytila autorka z pohledu hlavního hrdiny, jde tedy o pohled omezený. Výhodou tohoto vypravěčského postupu je, že pocity sdělované samotným protagonistou vyvolávají u čtenářů větší emoce, než když je někdo zprostředkovává. Přestože jde o malého chlapce, příběh je vyprávěn poměrně realisticky a s nadhledem. Bubu sděluje své pocity, dojmy a některé informace dovysvětlovává. *Věděl jsem, že riskuju domácí vězení, protože mě už možná budou hledat, ale nedalo mi to.*¹¹⁴ V promluvách Williama bývá užit nespisovný jazyk, díky kterému působí postava realističtěji. Čtenáři jsou aktivizováni a vtahováni do děje prostřednictvím řady promluv vypravěče. *Divíte se, od koho jsem se to dozvěděl?*¹¹⁵

---

¹⁰⁹ DRIJVEROVÁ, Martina. *Zajíc a sovy*. Praha : Albatros, 1990, s.5.

¹¹⁰ Tamtéž, s.7.

¹¹¹ Tamtéž, s.19.

¹¹² Tamtéž, s.6.

¹¹³ Tamtéž, s.41.

¹¹⁴ ELŠÍKOVÁ, Monika. *Bubu*. Praha: Monika Vadasová-Elšíková, 1999, s.26.

¹¹⁵ Tamtéž, s.38.

Kompozice příběhu je chronologická, občas jsou využity retrospektivní návraty k dokreslení situace. Vzhledem ke krátkému rozsahu příběhu není kniha dělena na kapitoly. Je pouze rozčleněna na kratší úseky, které kopírují jednotlivé výpovědi, a tím ulehčují malým čtenářům čtení, stejně jako užívání jednodušších souvětí.

Dramatičnost a závažné téma příběhu odlehčují komické situace, do kterých se Bubu dostává. Komika je tvořena především bezprostředností hlavní postavy. „*Můj táta je náhodou sportovec, ale vy byste se asi na té liáně moc nezhoupla, poněvadž pod váma by musela každá liána prasknout.*“¹¹⁶

Chronologická kompozice s občasnými návraty do minulosti se objevuje i v knize *Zajíc a sovy*. Zde však někdy dochází i k anticipování děje. Tím je čtenáři po odhaleno, co bude následovat, a zvýšeno napětí a očekávání. *Tato odpověď ho (Zajíce) má brzy přivést do největších potíží, jaké kdy měl.*¹¹⁷ Kniha je rozčleněna na kratší části, jež mají charakter kapitol.

Ani zde nepůsobí závažné téma na čtenáře depresivně, přestože nic není idealizováno. Autorka vše sděluje s pochopením a i ona téma odlehčuje komickými situacemi. Ty vyplývají především z jednání hlavní postavy. „*Proč se neučíš?*“ *hřmí Raul.* „*Co s tebou bude dál? Co vlastně chceš?*“ „*Zajíc zachytil jen poslední otázku. Můžu si jít namazat chleba?*“¹¹⁸

Knihy obou autorek jsou velmi čtivé. To je způsobeno např. vhodným výběrem tématu. Pro čtenáře je napětí mezi vnějším a vnitřním světem postavy velmi zajímavé, proto není třeba příběh ozvlášťňovat ireálnou fikcí. Vhodně zvolené jsou jazykové prostředky, které jsou srozumitelné. Mnohé z nich také činí text zajímavějším, např. přirovnání. *Daneček vypísl překvapením jako myš.*¹¹⁹ Autorky také často užívají expresivní slova (řvát, rozvzteklit se, halasit atd.) a prostředky se zdůrazňovací funkcí, např. částice (vlastně). Díky nim text na čtenáře více zapůsobí, a ti o něm pak více přemýšlejí.

Martina Drijverová i Monika Elšíková vytvořily velmi krásné knihy. Jejich cílem je seznámit čtenáře s problematikou outsiderství a podpořit u nich fixaci určitých předvedených postojů. Drijverová navíc předává recipientům ukázkou toho, jak je dobré

---

¹¹⁶ Tamtéž, s.17.

¹¹⁷ Tamtéž, s.13.

¹¹⁸ DRIJVEROVÁ, Martina. *Zajíc a sovy*. Praha: Albatros, 1990, s.10.

¹¹⁹ ELŠÍKOVÁ, Monika. *Bubu*. Praha: Monika Vadasová-Elšíková, 1999, s.41.

se v určitých chvílích chovat. Snaží se také posílit jejich sebevědomí četbou jim blízkou.

2.2. Zobrazení problému outsiderství s užitím ireálné fikce

(Pavel Šrut, Iva Procházková)

Ireálná fikce je autory dětských knih poměrně často využívána, neboť přináší možnost zajímavého ozvláštnění knihy. Irealita může být prostředkem k vytvoření komických efektů, dramatických situací apod. Téma, které by jinak nemuselo být pro čtenáře zajímavé, se může stát v důsledku užití nadpřirozených prvků velmi přitažlivým. V neposlední řadě pak hraje roli také obliba toho typu literatury u dětí. Ty zde totiž mohou popustit uzdu své fantazii a odpoutat se od reality.

Skutečnost, kterou v knize *Dva lelci ve skříni o Karlíkovi nemluvě* reflektuje **Pavel Šrut**, je problém „televizního“ dítěte, které se v důsledku nezájmu o své okolí samo okrádá o množství krásných prožitků.

Pavel Šrut vše zachycuje s nadsázkou, takže těžkosti, se kterými se hlavní hrdina potýká, nevyvolávají u čtenáře smutek ani úzkost, ale naopak působí spíše úsměvně. Toho je docíleno tím, že se autor zprvu nezaměřuje na vystižení pocitů hlavního hrdiny, ale spíše na akci. Až později, kdy se čtenáři dozvídají, že s protagonistou nikdy nikdo ve škole neseděl, že nemá jediného kamaráda, je složitost Karlíkovi situace zřejmá.

Problémů, na které upozorňuje **Iva Procházková** v povídkách knihy *Hlavní výhra*, je několik. Všechny však mají původ v nízkém sebevědomí hlavních hrdinů. Postavu Marka (Hlavní výhra) trápí malý vzrůst, postavu Elišky (Eliščiny bláznivé lžičky) její bázlivost a Kašpara (Ahoj, Ervíne) koktání.

V povídkách knihy *Hlavní výhra* jsou těžkosti hrdinů zobrazovány skrze konkrétní situace a pocity postav. Především u postavy Marka, který je kvůli své výšce často terčem posměšků a bývá vyčleňován z kolektivu, jsou situace dramatizovány. Autorka v nich také využívá expresivní slova, čímž vytváří větší emoční napětí. „Ty?“ strčil do něho (Marka) silný chlapec s červenými tvářemi, který právě běžel okolo.

„Tebe by ani za míčem nebylo vidět, šmoulo!“ *Fotbalisti se zasmáli.*¹²⁰ Marek je tedy nejen odmítnut, ale oslovením *šmoulo* navíc zesměšněn před ostatními.

Problém je umocňován také vystižením negativních pocitů hlavního hrdiny. Ty se dozvídáme skrze jeho myšlenky – *Marek mlčel, ale nebylo to souhlasné mlčení. Radši by byl jako Honza, který se sice neuměl bez chyby podepsat, ale o hlavu převyšoval všechny ostatní spolužáky.*¹²¹ – nebo např. z potřeby světit se někomu se svým problémem. „*Jsem ze všech kluků ve třídě nejmenší,*“ oznámil doma mamince.¹²²

Postavu Elišky nestaví autorka do dramatických situací, čímž podporuje jednotvárnost prostředí, ve kterém se hrdinka vyskytuje. Hrdince se děti neposmívají, nikdo si jí totiž nevšímá. Nemá žádné přátele, a cítí se proto osaměle. To je zřejmé např. ze situace, kdy vypravěč zachycuje, že jediný, koho navštěvuje, je její malý bratranec. Trápení Elišky se čtenář dozvídá také díky myšlenkám postavy, jež jsou zprostředkovány vypravěčem, či díky konstatování vypravěče. *Eliška nedala najevo, jak ji pozvání potěšilo (...). Bylo to poprvé, co jí někdo ze třídy zatelefonoval a pozval k sobě domů.*¹²³

Stejně jako u postavy Marka, tak i u Kašpara vytváří autorka řadu dramatických momentů. Dramatičnosti napomáhá zobrazení postavy jako koktajícího chlapce, který má navíc výbušnou povahu. Hrdina se totiž díky svému handicapu stává terčem posměšků a napodobování. A jeho neschopnost na ně reagovat jinak než útokem jej přivádí do řady problémů. *Jeden kluk v první lavici, jmenuje se Milan, se zašklebil a povídá: Do-do-dobře mluvíš, Kašpare! Skočil jsem po něm. On se lekl, drcnul, do lavice a vyrazil si zub.*¹²⁴

Autorka záměrně působí na emoce čtenářů, když odkrývá důvod Kašparových problémů. Tím je nefunkční domácí prostředí, které hrdinovi neposkytuje dostatek pozornosti a porozumění. Je zřejmé, že to vše postavu negativně ovlivňuje a snižuje její sebevědomí. Autorka zde reflektuje problém, kdy se dítě stává outsiderem právě v důsledku rodinného prostředí, které neuspokojuje jeho potřeby.

Rodina nehraje zásadní roli ani v jedné ze zmiňovaných knih a čtenář se s ní seznamuje spíše nepřímo. Ze zobrazených projevů rodičů je zřejmé, že své děti mají rádi, ale často jim nedokáží porozumět. Iva Procházková i Pavel Šrut zobrazují rodiče

¹²⁰ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Hlavní výhra*: ARSCI, 1996, s.28.

¹²¹ Tamtéž, s.27.

¹²² Tamtéž, s.27.

¹²³ Tamtéž, s.19.

¹²⁴ Tamtéž, s.63.

jako laxní postavy, které problémy svých dětí nevidí a ani nemají potřebu je řešit. Celkové upozadění rodin umožňuje zdůraznit sílu vlastních schopností hrdinů.

S problémy postav se oba autoři vypořádávají prostřednictvím nadpřirozeného jevu. Pouze v povídce Ahoj, Ervíne je jako pomocného prostředku užito rady dospělého. Dá se říci, že Procházková i Šrut jednotlivé problémy hrdinů **vizualizují** a vytvářejí tím zástupné motivy toho, co jednotlivým hrdinům chybí. V podstatě se jedná o nekonvenční metaforiku.

Postavu Karlíka je třeba aktivizovat. Hrdina také potřebuje získat přátele, a proto Pavel Šrut vytváří postavy lelků, malých mužíčků s dlouhým nosem. Právě díky přátelství s nimi totiž mění hrdina svůj přístup k životu i k ostatním lidem.

Proměna Karlíka je zachycena především skrze zobrazení jeho jednání a myšlenek. *Nahoru se dostal a dolů s Leonem v náručí sletěl, ale dokázal to. Poprvé v životě někoho zachránil, rozbil si koleno, ale stejně to byl prima pocit.*¹²⁵ Hlavní hrdina, který nikdy kamarády neměl, najednou poznává, co je přátelství a jak jsou kamarádi důležití. Uvědomuje si také, že trávení času s přáteli je mnohem zábavnější než sledování televize.

Stejným způsobem postupuje i Iva Procházková. Marek, který potřebuje získat sebevědomí, nechává vyhrát kouzelného koně. Ten za ním přichází ve snech a snaží se ho vyburcovat k překonání strachu a k nabytí sebevědomí. „*Radši se podívej na sebe!*“ (...) „*Jsi posepa,*“ řekl kůň opovržlivě.¹²⁶ Iva Procházková užívá v řeči koně expresivní výrazy, čímž zesiluje účinek výpovědi. Spolu s odvahou, kterou postupně projevuje Marek v komunikaci s koněm, roste i jeho sebevědomí před spolužáky a snaha zapojit se do kolektivu. Kůň je zde symbolem síly a statečnosti, jež hlavní postavě chybí. Ale představuje zároveň to, čeho se Marek bojí, tedy něco většího a silnějšího než je on sám.

K započetí proměny Eliščiny povahy využívá autorka kouzlo. Iva Procházková ví, že každý, kdo v dětském kolektivu umí něco zajímavého, bývá středem pozornosti. Díky schopnosti hýbat věcmi tedy hrdinka spolužáky upoutává a nachází přátele. Přestává se bát rozvinout svou fantazii a její sebevědomí stoupá.

Pomocnou „berličkou“ k překonávání problému u Kašpara se stává rada doktora (uvědomit si, že i ten, kdo mě rozzlobil, má nějaký problém). Hlavní hrdina si uvě-

---

¹²⁵ Tamtéž, s.53.

¹²⁶ Tamtéž, s.34.

domuje, že každý má nějaký problém, a díky tomu dochází k podstatnému zlepšení jeho stavu.

Přestože se hrdinové upínají k pomoci, skutečnou sílu k překonání svých problémů nacházejí v sobě. Stávají se osobnostmi, které ani po ztrátě kouzelné schopnosti svou pozici v kolektivu neztrácejí. Kouzelná moc je zde chápána pouze jako prostředek k objevení vlastních schopností.

Hlavní hrdinové Marek, Eliška a Kašpar jsou zobrazeni jako obyčejné děti, které se stávají součástí něčeho neobyčejného. Jak již bylo zmíněno, vlastnosti a povaha postav jsou vytvořeny tak, aby kolem nich bylo možné vytvářet určité situace, prostřednictvím kterých seznamuje Iva Procházková čtenáře se složitostí outsiderství. Hrdinové jsou charakterizováni především nepřímo, skrze zobrazení jejich **myšlenkových proudů** či jejich jednání. *Marek se na sebe podíval. Krčil se pod přikrývkou a přikrývka se chvěla jeho strachem.*¹²⁷ Objevují se však i přímé charakteristiky. *„Jsi posera,“ řekl kuň opovržlivě.*¹²⁸

Postavu Karlíka z knihy *Dva lelci ve skříni* zachycuje Šrut jako chlapce, kterého nic kromě sledování televize nebaví a nad vším ohruje nos. V důsledku toho nemá žádné kamarády a často se nudí. Ničím se od spolužáků neodlišuje, ale ničím také nevyniká. Díky tomu lze i jeho postavu chápat jako outsidera. Hrdina je charakterizován nejen nepřímo, prostřednictvím konkrétních situací, ale také přímými konstatováními vypravěče. *Karlík seděl v lavici vždycky sám, protože vyrušoval souseda tím, že s ním nic nebylo.*¹²⁹

Vypravěč v knize Pavla Šruta je vševědoucí, vyjadřuje se spisovně a občas také určité informace komentuje. Hovorová forma češtiny je užitá pouze v promluvách postav, čímž je podpořena jejich neformálnost. Vypravěč se ke čtenáři obrací, a tím jej aktivizuje. *Schválně si to zkuste – a budete stát jako Pilná čelem vzad.*¹³⁰

Vypravěč v povídkách Eliščiny bláznivé lžičky a Hlavní výhra je také vševědoucí a promlouvá v er-formě. Odstupuje od postav, ale díky tomu je jeho pohled objektivnější. V promluvách vypravěče je užitá spisovná čeština, v promluvách postav se někdy vyskytuje i nespisovná čeština, která je pro dětskou mluvu typická – *leda*

---

¹²⁷ Tamtéž, s.34.

¹²⁸ Tamtéž, s.24.

¹²⁹ ŠRUT, Pavel. *Dva lelci ve skříni o Karlíkovi nemluvě*. Albatros, 1990, s.88.

¹³⁰ Tamtéž, s.51.

*na máminých podpatkách*¹³¹. Objevují se také např. archaismy – *bodejt'*. V obou pásmech se vyskytují expresivní výrazy – *...a odsmrděl na svém burácejícím pokladu pryč*.¹³²

Na rozdíl od předchozích povídek vypravěč v povídce Ahoj, Ervíne je personální. Vzhledem k tomu, že je povídka konstruována jako na kazetu nahrávané vyprávění hlavního hrdiny, je typ vypravěče zvolen velmi dobře. Vyprávění je díky tomu působivější. Vhodné je také užití hovorové češtiny a stylu mluveného projevu, které působí nekonvenčně. Na rozdíl od předchozích povídek není také odděleno pásmo vypravěče a postav. K reprodukci mluvy postav dochází skrze hlavního hrdinu. *Vždycky někoho potkám a on se zeptá: Kde máš bráchu, Kašpare? A já: v Brazílii*.¹³³

Knihy Ivy Procházkové začíná krátkým prologem, který uvádí čtenáře do děje. Dětem se zdá jedné noci sen o kouzelníkově županu, který letí ve větru a z něj na zem se sypou zrníčka písku. Všude, kam dopadnou, se stane něco podivuhodného. Úvod má pohádkový charakter, který vytváří určité tajemno a napětí, a tím vybízí čtenáře k dalšímu čtení. Navíc propojuje realitu a nadpřirozeno a vysvětluje důvod dění se zvláštních věcí v obyčejném světě.

Kompozice povídek jsou chronologické. Pouze povídka Ahoj, Ervíne je konstruována jako retrospektivní zobrazování událostí, které se hrdinovi přihodily, až po současnost. Děj má spád, který je způsoben především přítomností nadpřirozeného jevu, jež vnáší do příběhů dramatickou. Vliv na rychlý průběh děje mají i svěží dialogy a napínavé situace. V rámci jednotlivých povídek autorka vydělila kratší části, které zachycují jednotlivé situace. Jsou odděleny větším odsazením a napomáhají lepší orientaci v textu. Nápisů či slov, jež autorka považuje za důležitá, jsou psány velkými písmeny, např. ATALÁVA, LOTERIE. I Iva Procházková velmi dobře zvolila název knihy. Zdůrazňuje jím, že všichni hrdinové povídek získali „Hlavní výhru“, neboť se jim splnilo to, co nejvíc potřebovali a po čem toužili.

V knize *Hlavní výhra* je řada komických momentů, které vycházejí ze situací nebo z užití přirovnání či jazykových hříček. *Je mlsný jako kanár*.¹³⁴ *Los a losos koupili si kokos*.¹³⁵ Knížka je jimi ozvláštněna a působí zajímavěji.

---

¹³¹ Tamtéž, s.30.

¹³² Tamtéž, s.29.

¹³³ Tamtéž, s.59.

¹³⁴ Tamtéž, s.65.

¹³⁵ Tamtéž, s.61.

Kompozice knihy *Dva lelci ve skříni* je také chronologická. Text je rozdělen do třinácti kapitol, jejichž názvy napovídají, o co v kapitole půjde, např. Kotrmelec smrti. Text Karlíkova inzerátu, nápisy, důležitější slova či spojení jsou psána velkými písmeny, což slouží k jednodušší orientaci. Kniha je uzavřena epilogem, ve kterém autor vysvětluje, co vlastně epilog je, a příběh zakončuje. Zajímavý je název knihy (*Dva lelci ve skříni o Karlíkovi nemluvě*), který sám o sobě působí komicky a napovídá čtenářům, v jakém duchu je příběh napsán.

Co se týče jazykových prostředků, velký důraz je kladen na jazykové hry, které vyznívají komicky. V promluvách lelků užívá Pavel Šrut rýmy – „ať už chcete nebo ne, říkejte mi Leone“. Postavy mají netradiční jména – Karel Karlík, Petrmichlívít, Skočdopole atd. Velmi vtipně také působí užití nářečí. „*Baby, nechte erteple erteplema a pote si dobře omrknót, co nám to sem z města posílajú!*“ Či popsání mluvy hlídače, který ztratil zubní protézu. „*Šakla, Kažane, čo tam pořád máš?*“ Autor také často vytváří absurdní situace – žákyně Pilná dělá vše dvakrát, Karlíkův tatínek neustále cvičí apod. Díky tomu postavy lelků nepůsobí ani příliš zvláště.

Zmíněné aspekty využívá Pavel Šrut k odlehčení tématu a také k částečnému potlačení výchovné funkce, kterou próza má. Uvědomuje si, že dětští čtenáři mají rádi jazykové hříčky, humor a přítomnost nadpřirozených jevů. Díky tomu pro ně bude kniha zajímavější, čtivější a bude jim také bližší.

V knihách obou zmiňovaných autorů dochází ke stírání rozdílu mezi snem a realitou, oba také využívají hravého principu. Přesto je vyznění knih rozdílné. U Ivy Procházkové stojí v centru pozornosti hlavní hrdina a svět dospělých není příliš oddělen od světa dětí, dospělí se např. nepodivují nad Eliščinými kouzly. Kniha Pavla Šruta staví do centra pozornosti nejen Karlíka a jeho problém, ale také lelky s jejich zážitky. Díky tomu, že hravý princip je u Šruta mnohem výraznější, kniha vyznívá veseleji a problém nepůsobí tak závažně.

Cílem knih autorů bylo reflektovat problémy dětí – outsiderů a přiblížit je čtenářům. Pavel Šrut se snaží v knize zdůraznit hodnotu přátelství, která může být někdy opomíjena, a také nutnost vlastní iniciativy. Iva Procházková pak poukazuje na sílu odhodlání a zažitého úspěchu. Ukazuje čtenářům, že nejsou sami, koho něco trápí, a také, co je při řešení problému důležité. Díky tomu se její kniha může stát i návodem.

3. Handicap a odborná východiska jeho uměleckého uchopení

Handicap ve významu tělesného či smyslového postižení je jev, který se v populaci objevuje poměrně sporadicky. Protože se s postiženými lidmi nesetkáváme tak často, dochází k tomu, že jsou považováni za osoby odlišující se od běžných norem obyvatelstva. Tyto normy vyplývají z ideálů, jež si každá společnost vytváří určitým způsobem dle svých potřeb. Stanovuje v nich, co je běžné, akceptovatelné, nebo naopak nepřijatelné. Lidé, kteří se odlišují, a to nejen v chování, ale i svým fyzickým vzhledem či jinými charakteristikami, bývají někdy vnímáni jako cizí, ohrožující nebo nebezpeční.¹³⁶

90. léta 20. stol jsou, co se týče problematiky handicapu, přelomová. V souvislosti se změnou společenských poměrů se výrazně mění postoj populace k postiženým lidem. Upouští se od nedůstojného oddělování všech handicapovaných od společnosti a rozšiřuje se tendence integrovat je co nejvíce mezi zdravé vrstevníky. Přes mnoho významných a užitečných změn ve prospěch postižených, k nimž za ta léta došlo, se stále setkáváme s předsudky, stereotypy a negativními postoji vůči nim. *Ještě dnes se můžeme setkat s názorem, že např. slepý či tělesně postižený je zároveň i mentálně retardovaný. Často se předpokládá u tělesně postižených určité pokřivení charakteru.*¹³⁷ Tyto a další předpojaté informace pak nepříznivě ovlivňují naše vnímání handicapovaných a chování k nim.

Avšak setkáváme se i s opačným problémem. Postupným vývojem společnosti se vytvářel druhý způsob přístupu k postiženým ovlivněný velkou měrou křesťanstvím a zaměřený na péči o slabé a nemocné. Zde však bohužel dochází k tomu, že na handicapovaného je pohlíženo jako na člověka potřebujícího zvláštní péči a soucit. Tím je však opět oddělován od zdravých lidí.

Pro každého handicapovaného je postižení zátěží. Tím více, pokud je mentálně zdravý a vše vnímá. Omezení, necitlivé chování ostatních, nepříjemné pohledy, to vše zmenšuje jeho sebehodnocení a vede často k pocitům méněcennosti. Snižuje se také možnost vytvoření kvalitních sociálních vztahů. Úsilí o překonání těchto problémů může vést až k sebepřeceňování a stanovování si příliš vysokých cílů. Takové cíle jsou

---

¹³⁶ HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana, VÁGNEROVÁ, Marie, ŠTECH, Stanislav. *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 2000, s. 8.

¹³⁷ Tamtéž, s.44.

voleny proto, že jich často nemohou dosáhnout ani zdraví lidé, díky tomu není neúspěch prožíván tak bolestně. *Přiměřené sebehodnocení, vědomí vlastních kvalit a možností jako základ rovnováhy osobnosti je pro postiženého jedince, který reálně v některé oblasti selhává, velmi obtížně dosažitelné.*¹³⁸

Ani pro rodinu nebývá soužití s postiženým jednoduché. Už jen vědomí toho, že je dítě znevýhodněno, je pro blízké velmi deprimující. Mimo to i rodina musí přizpůsobit svůj chod typu postižení. Rodiče se mohou potýkat s nedostatkem volného času, necitlivostí okolí. I sourozenci bývají více zatíženi. Mají více povinností, rodiče se jim nemohou tolik věnovat atd., díky tomu se pak některé děti trápí tím, že je rodiče nemají rádi.

Tyto a další problémy se snaží umělecky přiblížit mnohé autorky knih pro děti a mládež, např. Iva Procházková, Martina Drijverová, Ivona Březinová atd. Problematika handicapu začíná do literatury více pronikat po r.1989, kdy dochází k detabuizaci tohoto tématu. Zatímco zachycení tělesně postižených se občas objevovalo i v minulých desetiletích, např. Ludmila Romportlová *Zrcadlo pro Kristýnu*, Marika Syrová *Maliny zrají v dešti* apod., mentálnímu postižení se literatura této oblasti zcela vyhýbala.¹³⁹ Mezi první knihy s touto tematikou v 90.letech patří *Bryčka pro biskupa* Ivana Remundy. V další letech pak vychází např. *Domov pro Mart'any* Martiny Drijverové.

Knihy zabývající se tímto námětem se nezaměřují jen na jeden problém, ale zpracovávají jich několik – projevy postižení či nemoci, problematické soužití, hrubost lidí apod. Čtenáři se také mohou dozvědět řadu instruktážních rad, jak s handicapovaným pracovat, např. Eva Bernardinová *Ahoj Bráško!*. Vypravěč je většinou nadosobní, takže vyprávění je objektivní a dozvídáme se pocity jednotlivých postav. Ale můžeme se setkat i s vypravěčem osobním, např. Martina Driverová *Domov pro Mart'any*. Zřetelná je snaha autorů přizpůsobit příběhy dětské mentalitě a čtenáře seznamovat s problematikou citlivě a srozumitelně.

Hlavním cílem knih bývá informování čtenářů a překonání předsudků a stereotypů, jež jsou s postiženými spojovány. Zdůrazňovány jsou – význam domova a schopnost pomáhat. Autoři také poukazují na to, že kontakt s postiženými může zdravé lidi i obohacovat, bývají pak totiž vnímavější a uvědomují si skutečné lidské hodnoty.

¹³⁸ HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana, VÁGNEROVÁ, Marie, ŠTECH, Stanislav. *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 2000, s. 72.

¹³⁹ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Obraz handicapovaného hrdiny v české literatuře pro děti a mládež 90.let*. In URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež v 90.letech XX.století*. Olomouc: Votobia, 2004, s. 133-134.

Vztah k postiženým je výrazem tolerance odlišnosti, respektováním individuality a také projevem vnitřní kvality člověka i společnosti.¹⁴⁰ Každý člověk, zdravý i postižený, musí být považován za specifickou osobnost s určitými přednostmi. Díky informovanosti obyvatelstva je pak možné dosáhnout odstranění předsudků a oddělování handicapovaných ze společnosti.

3.1. Handicapovaný hrdina jako protagonista příběhu

(Markéta Zinnerová, Iva Procházková)

Jak se se ztrátou snů a s celoživotním handicapem vyrovnávají hrdinové prózy *Kde padají hvězdy* zachycuje **Markéta Zinnerová**. Autorka zobrazuje různé příběhy dětí, jež se setkávají v léčebně respiračních onemocnění.

Jinak přistupuje k problematice handicapu **Iva Procházková** v knize *Pět minut před večeří*. Svým osobitým vyprávěcím stylem plným fantazie a porozumění provází čtenáře příběhem nevidomé holčičky. Jde o prózu krátkou, ale emočně velmi působivou. Příběh se odehrává v pouhých několika minutách, kdy si hlavní postava Babetka krátí s nevlastním tatínkem chvíle před večeří povídáním o seznámení rodičů a jejím narození.

Iva Procházková využila svého vypravěčského talentu a přidržela se myšlenky, která také zaznívá v knize – *S každým povídáním můžeš být za pět minut hotov – když víš, co je nejdůležitější*.¹⁴¹ Na necelých padesáti stránkách nastínila několik zásadních problémů (handicap, rozchod rodičů, nevlastní otec) a zobrazila skutečné hodnoty.

Handicap Iva Procházková zobrazuje velmi zajímavým způsobem. Nechápe jej totiž jako omezení, ale je pro ni prostředkem k odlišnému vnímání reality. „Skutečně, Babetka viděla,“ pokračoval tatínek. „Viděla po svém. Docela jinak než ostatní lidé.“¹⁴² Babetina slepota je zde tedy chápána jako symbolická. Autorka poukazuje na to, že zrak bývá povrchní a k odhalení důležitých hodnot jej není potřeba. Naopak absence „povrchního“ smyslového vjemu může prohloubit vnímavost k důležitým věcem.

---

¹⁴⁰ HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana, VÁGNEROVÁ, Marie, ŠTECH, Stanislav. *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 2000, s. 13.

¹⁴¹ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večeří*. Praha : Albatros, 1996, s.4.

¹⁴² Tamtéž, s.26.

Hrdinčina slepota není na počátku knihy vůbec zřejmá, neboť Iva Procházková nepovažuje za důležité na ni poukazovat. Díky zobrazení rodinné pohody a Babetina chování tak, že se neliší od chování zdravého dítěte, není vůbec evidentní, že by rodina mohla mít nějaký problém. Jediným náznakem handicapu je zachycení Babetčiných představ na počátku knihy, z nich však nelze bez dalších souvislostí na slepotu hrdinky usuzovat. *Jakmile slunce sklouzne na protější střechu, vpluje do pokoje večer. Velká modrá ryba s vypoulenýma očima.*¹⁴³

O handicapu hrdinky se čtenář dozvídá až v polovině knihy prostřednictvím vyprávění otce. Jde o velmi působivou scénu, neboť, jak již bylo řečeno, čtenář handicap neočekává. Nenadálým vývojem děje vytváří autorka napětí a podporuje čtivost knihy. Poté, co jsou čtenáři seznámeni se slepotou Babetky, dává autorka větší prostor zobrazení Babetčiných představ, jejího vnímání světa a otevírá čtenářům možnost konfrontace různých způsobů percepce. Babetka si např. představuje vosu jako jedno z největších a nejnebezpečnějších zvířat, jaká po světě létají apod.

Přestože Babetka na konci knihy podstoupí úspěšnou operaci očí, happyend nepůsobí vůbec šablonovitě. Toho Iva Procházková dociluje právě tím, že jej nevnímá jako omezení, ale jako něco, co umožňuje vidět věci jinak a dává vyniknout důležitosti lásky, domova a porozumění. Právě díky tomu dokázala hrdinka překonat strach z neznámého, jež ji obklopovalo, např. bouřky. „*Bude bouřka, ženou se mraky,*“ *prohlásila třeba maminka.(...) „Ty se nebojíš?“ ptala se Babeta maminky ustrašeně. „Proč bych se bála,“ odpovídala maminka. „Máme přece hromosvod!“ Po její klidné odpovědi se Babeta taky uspokojila.*“¹⁴⁴

Babetčin svět se také po operaci nijak zásadně nemění. Vnější část sice nabývá na pestrosti a proporcionalitě, ale ta vnitřní zůstává stejná. Byla totiž vždy představově bohatá, založená spíše na intuitivním než smyslově vědomém vnímání.¹⁴⁵

Markéta Zinnerová využívá k zobrazení handicapu především konkrétních situací, deníkových záznamů hlavního hrdiny či promluv vypravěče. *Sandra, matčina chloubka, je totiž dcera, ke které by si každá rodina mohla gratulovat.(...) Kvůli handicapu s kotníkem sice vypadla z přípravy na mistrovství republiky, ale ani sádra nezměnila její odhodlání trénovat tady aspoň to, co zmůže.*¹⁴⁶ Snaží se o zachycení jeho

---

¹⁴³ Tamtéž, s.3.

¹⁴⁴ Tamtéž, s.28.

¹⁴⁵ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003. s. 225.

¹⁴⁶ ZINNEROVÁ, Markéta. *Kde padají hvězdy*. Praha: Albatros, 1997, s.28.

projevů, ale důraz klade i na zachycení pocitů, které aktéři v jeho důsledku mají. *A Kristýna mě ošetřovala. Kdybych mohl dýchat, bylo by to příjemný. Takhle jsem z toho měl houby. Naopak mě strašně švalo, že před ní vypadám jako lazar.*¹⁴⁷ Seznamuje čtenáře s jednotlivými problémy hrdinů nebo např. s průběhem léčebného pobytu.

Je zřejmé, že autorka dobře zná dětský svět i samotné děti, neboť zobrazení působí realisticky a důvěryhodně. Markéta Zinnerová se také vyvarovala jakéhokoli zlehčování dětských starostí a smutků, jež handicap přináší, např. když se hlavní hrdina Lojza dozvídá, že musí v důsledku alergie vzdát kontaktu s milovanými koňmi.

Stejně jako u Ivy Procházkové ani zde není hlavní pozornost zaměřena na handicap. Autorka se jeho prostřednictvím snaží ukázat, že i když se občas člověk musí vzdát svých snů, život tím nekončí. Problémy je třeba překonat. Pokud máme opravdové přátele, jde to snadněji, avšak tu největší sílu musí člověk najít sám v sobě.

Vzhledem k tomu, že kniha *Kde padají hvězdy* je konstruována jako dobrodružná próza ze života dětí, je dle toho zvolen i vypravěč. Markéta Zinnerová užívá různé typy vypravěčských strategií, kterými udržuje čtenářovu pozornost. Nejčastější je vypravěč nadosobní, který má přístup ke všem informacím. Zprostředkovává čtenářům jak příběh, tak pocity jednotlivých postav či motivy jejich jednání. Dále se setkáváme s deníkovými záznamy hlavního hrdiny, jež umožňují vidět různé situace z jeho pohledu a otevírají možnost konfrontace událostí s jejich zobrazením prostřednictvím vypravěče.

V přímé řeči postav i v deníkových záznamech je užita hovorová čeština. Hovorově se však vyjadřuje i vypravěč. Díky tomu nepůsobí odtaziť a jeho promluvy z příběhu nevyčnívají.

Babetčin příběh čtenářům předkládá vypravěč autorský. Čtenáře uvádí do děje a zprostředkovává jim rozhovor tatínka a hrdinky. Přestože hrdinka je fiktivním adresátem, do vyprávění otce často vstupuje a přebírá iniciativu, informace komentuje a doplňuje. Vypravěčská strategie, kterou Iva Procházková využívá, umožňuje citlivě zachytit Babetin zdravotní handicap i problém náhradního rodiče. Přestože jde o problémy zásadní, které jsou zobrazené realisticky, autorka vše zachycuje s citem, porozuměním a bez přítomnosti strachu. Tedy adekvátně věku čtenářů.

---

¹⁴⁷ Tamtéž, s.145.

O vlastnostech a vzhledu hlavní hrdinky se toho čtenáři mnoho nedozvídají. V rámci příběhu totiž tyto aspekty nejsou příliš důležité. Větší důraz je věnován zobrazení rodiny, neboť ta je pro hrdinku zásadní. Charakteristika postav rodičů je emotivní a vyplývá z otcova vyprávění, které Babetka svými reakcemi potvrzuje. „*Byla mladá a moc hezká (holička).*“ „*Protože to byla maminka,*“ doplní Babetka.¹⁴⁸ Tatínek pak vypadá *ze všech tatínků nejtatínkovatěji*¹⁴⁹, přestože hrdinka ví, že není jejím biologickým otcem. Spokojenost rodiny je podpořena i zachycením klidné atmosféry a očekáváním společné večeře.

I v knize *Kde padají hvězdy* má rodina důležitou funkci. Každá z postav má alespoň jednu blízkou osobu, která je jí oporou v těžké situaci (Kristýna – tatínek, Sandra – babička atd.). Rodiče jsou zobrazeni reálně a Zinnerová ukazuje, že i oni mohou na děti negativně působit, např. přehnané lpění Sandřiny matky na dceřině kariéře.

Markéta Zinnerová se na rozdíl od Ivy Procházkové zaměřuje více na samotné hrdiny. Mezi hlavní postavy patří Lojza, Kristýna a Sandra, avšak i řada dalších postav má v příběhu důležitou roli. Dětské postavy jsou čtenářům blízké, neboť stejně jako oni mají své chyby. Recipienti se s nimi proto mohou lépe ztotožnit. Vzhledem k tomu, že hlavní hrdinové mají jít příkladem, jsou zobrazeni jako silné osobnosti s vůlí.

Postavy jsou charakterizovány výstižně, ale bez zdlouhavých popisů. Autorka k tomu využívá zobrazení jejich jednání či některých výrazných znaků – vzhledu, mluvy apod. *Do pokoje vjel pihoun, (...).*¹⁵⁰ Rozmanité jsou charaktery postav, jimi autorka podporuje reálnost příběhu.

Kniha Ivy Procházkové je konstruována jako retrospektivní zobrazování událostí, jež se staly před narozením hlavní hrdinky až po současnou dobu. Jde o vyprávění, které nabývá charakteru rituálu, jenž utvrzuje domácí pohodu a soudržnost rodiny. Iva Procházková ví, že některé věci, chtějí děti slyšet stále dokola, protože se z nich dozvídají o sobě či svých nejbližších. Otec začíná příběh větou „*Byl jednou jeden mladý muž...*“, *jako by jej chtěl zčásti odosobnit a přiblížit pohádce.*¹⁵¹ Příběhům ze života totiž děti naslouchají často a opakovaně stejně jako pohádkám.

---

¹⁴⁸ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večeří*. Praha: Albatros, 1996, s.7.

¹⁴⁹ Tamtéž, s.46.

¹⁵⁰ ZINNEROVÁ, Markéta. *Kde padají hvězdy*. Praha: Albatros, 1997, s.35.

¹⁵¹ ŠUBRTOVÁ, Milena. Filozofizace literatury pro děti a mládež. In URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90.let XX.století*. Olomouc: Votobia, 2004, s.149.

Příběh není příliš rozsáhlý, a proto nebylo třeba jej nějakým způsobem strukturovat do kapitol či jiných celků. Stručnost a zkratkovitost děje nic neubírají na kvalitě knihy, naopak ji činí zajímavější. Iva Procházková užívá archetypů, díky nimž nemusí být některé informace řečeny, neboť si je čtenář sám může domyslet.

Jinak je tomu u Markéty Zinnerové. Kniha *Kde padají hvězdy* má široké téma a rozsáhlý děj, jehož součástí je řada odboček a zápletek. Díky tomu musí být také určitým způsobem rozčleněna, aby čtenář neztrácel souvislosti. Autorka tedy rozdělila příběh do třiceti kapitol, jejichž názvy přibližuje děj jednotlivých celků. Součástí některých kapitol jsou již zmíněné deníkové záznamy hlavního hrdiny. Ty jsou od ostatního textu odlišeny kurzívou a liší se i svým charakterem. Dá se říci, že jsou jakýmsi „zbržděním“ rychlého a akčního děje.

Jak již bylo zmíněno, příběh je konstruován jako dobrodružná próza ze života dětí. Autorka proto nešetří dramatickými situacemi, dialogy, epizodami, tedy vším, co vyvolává napětí a akci. Vedle hlavního příběhu je čtenář svědkem vedlejší linie, která se týká Kristýniny rodiny. Ta se stává terčem podvodníka, jež se ji snaží připravit o majetek. Tím autorka přibližuje příběh až detektivnímu žánru. Využívá náznaky, spekulace či vykresluje podivné chování cizinců. V souvislosti s nimi také používá množství hyperbolizujících pejorativ – dlouhán, mihulák, kanál apod. Tím stupňuje u čtenářů napětí. Tomu napomáhá také prostředí, kde se vše odehrává - stará kaple, lesy apod.

Součástí textu jsou popisy prostředí, zobrazení individuálních dětských osudů či upozornění na některé výrazné problémy, např. domácí násilí, rozchod rodičů a následné spory o dítě. Přestože děj je velmi bohatý, nepůsobí předimenzovaně. Jeho hlavní linie je zřetelná a není překrývána vedlejšími epizodami či odbočkami. Markéta Zinnerová využila svůj vypravěčský talent a s rozsáhlým tématem si velmi dobře poradila.

Autorka velmi dobře pracuje s jazykovými prostředky. Ty jsou srozumitelné a vycházejí z dětské mluvy. Obsahují tedy vulgarismy, hovorová a expresivní slova apod. „Boha jeho!“ *heknul (Štěpán), když vylovil povidlovou buchtu.*¹⁵² Jak již bylo zmíněno, jazyk charakterizuje jednotlivé hrdiny, např. hanácké nářečí Pavlína Žabihódové. Jazykové prostředky, jež nejsou pro české prostředí typické, jsou také zdrojem

---

¹⁵² Tamtéž, s.45.

komických efektů. „*Cérky, pod náma je Foxl. Binkla jsem ho do hlavy.*“¹⁵³ Dále autorka užívá jazykové hry, přirovnání či již zmíněná hyperbolizující pejorativa (dlouhán, ranař).

Kniha Markéty Zinnerové je velmi čtivá. Toho je dosaženo již zmíněnými prostředky – dramatický děj, komické prvky, blízkost postav dětem. Avšak vliv má také vhodně zvolené venkovské prostředí, zobrazení problémů, jež mohou čtenáři sami zažívat (rozchod rodičů, ztráta snu) a v neposlední řadě silná témata – koně, první lásky, vrcholový sport.

Také jazykové prostředky Ivy Procházkové jsou zvoleny tak, aby byly čtenářům srozumitelné. Text je jimi však ožívován mnohem méně než u Markéty Zinnerové, neboť v takto konstruovaném příběhu jich není tolik třeba. Autorka užívá např. přirovnání a opakování slov. Mluva vypravěče vychází ze spisovného jazyka, mluva postav pak z jazyka hovorového, který působí přirozeněji.

Knihy obou autorek patří k významným dílům současné literatury pro děti a mládež. Iva Procházková za prózu *Středa nám chutná* právem získala několik ocenění, např. Zlatá stuha 1996, Cena německých lékařek 1993. Jejím přínosem je především nový způsob zachycení složitých životních situací adekvátní vnímání dětí. Autorka také prostřednictvím příběhu doceňuje skutečné lidské hodnoty. Přestože je kniha primárně určena dětským čtenářům, jistě zaujme i dospělý.

Román Markéty Zinnerové byl vydán po uvedení úspěšného stejnojmenného seriálu. Stejně jako Iva Procházková doceňuje skutečné lidské hodnoty a navíc motivuje čtenáře poselstvím. *Moje šance je ve mně. Nemožné nahradím možným. Nikdo, ani já, dneska neví, kým budu a co dokážu.*¹⁵⁴

3.2 Soužití s handicapovaným člověkem; fikce s návodem

(Martina Drijverová, Eva Bernardinová, Hana Doskočilová)

Jak složité může být soužití s handicapovaným, čeho se rodina vzdává, avšak čím je také obohacena, ztvárňují ve svých knihách **Martina Drijverová** *Domov pro Mart'any*, **Eva Bernardinová** *Ahoj bráško!* a **Hana Doskočilová** *Šimsa*.

---

¹⁵³ Tamtéž, s.45.

¹⁵⁴ Tamtéž, s.264.

Kniha *Ahoj bráško!* se pokouší čtenářům přiblížit těžkou situaci rodiny, která se musí vyrovnat se skutečností, že jejich druhé dítě se narodilo nevidomé. Nejen rodičům, ale i staršímu bratru holčičky se proměňuje život a je třeba, aby došlo k přehodnocení dosavadních postojů v rodině.

Jinak přibližuje problematiku soužití s handicapovaným Hana Doskočilová v knize *Šimsa*. Šestiletý Šimsa žije sám s dědečkem, protože jeho rodiče zemřeli při autonehodě. Při ní byl i dědeček zraněn a poté upoután na invalidní vozík. Přestože jejich život není vůbec jednoduchý, oba si jej dokáží užívat a být spokojeni.

Proza Martiny Drijverové *Domov pro Mart'any* patří díky své umělecké hodnotě a skvělému zpracování složitého tématu k nejvýznamnějším knihám současné literatury pro děti a mládež. Martina Drijverová se jako jedna z prvních pokusila přístupnou formou přiblížit dětským čtenářům Downovu chorobu, a tím odstranit předsudky a stereotypy, které se ve společnosti v souvislosti s touto nemocí objevují a které často pramení pouze z neznalosti. *Jedním z projevů stereotypu v postoji k nemocným je tendence ke generalizaci, sklon vidět je všechny šablonovitě, bez ohledu na jejich individuální odlišnosti.*¹⁵⁵ *Výraznější neochota změnit postoje může souviset s nedostatkem informací.*¹⁵⁶

V příběhu autorka zachycuje nelehkou situaci hlavní hrdinky Michaely, která se po přestěhování do nového bydliště snaží zapadnout do třídního kolektivu a najít si nové přátele. Tuto situaci jí však ztěžuje mentální postižení mladšího sourozence, neboť velká část jejího okolí není k odlišnostem tolerantní.

Handicap je u Martiny Drijverové zobrazen skrze uměleckou reflexi reality. Jde o fikci, která nepotřebuje využívat symbolického potenciálu nadpřirozených motivů, protože dějová linie příběhu je silná sama o sobě, bez dalších ozvláštnění. Recipienti jsou s projevy Downova syndromu seznamováni poměrně podrobně, avšak díky vypravěčskému umění autorky informace nevystupují z příběhu.

Martina Drijverová zobrazuje fikci skrze personálního vypravěče, Martinovu sestru Michalu: *Můj bratr totiž není jako jiné děti.*¹⁵⁷, retrospektivní monology: *Dneska už vím, jak to všechno bylo. Mamince řekli, že má chlapečka s Downovou chorobou.*¹⁵⁸,

---

¹⁵⁵ ŠTECH, Stanislav a kol. *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 1999, s. 48.

¹⁵⁶ Tamtéž, s.49.

¹⁵⁷ DRIJVEROVÁ, Martina. *Domov pro Mart'any*. Praha: Albatros, 1998, s.22.

¹⁵⁸ Tamtéž, s.23.

či promluvy jiných postav, především rodičů: „*Děti s Downovou nemocí si na čistotu zvykají pomaleji než jiné děti,*“ řekla mi maminka.¹⁵⁹

Časté je přibližování okolností prostřednictvím popisování konkrétních situací. *Snažila jsem se ho(Martina) naučit dělat bábovky. Když už to docela ovládal, začalo mu najednou škubat v obličeji. Lekla jsem se. To se stane jen tehdy, když po něm chceme víc, než na co stačí.*¹⁶⁰ Velmi působivé je také užití metafor, v níž se autorka snaží vystihnout Martinovu odlišnost. „*Bude... jako z jiné planety,*“ řekla maminka. (...) „*Někdy si s ním nebudeme rozumět. Ale budeme se snažit, aby se u nás měl dobře.*“¹⁶¹

Recipienti se tedy dozvídají o fyziognomických příznacích nemoci, jejích projevech, mentální retardaci, složitosti péče o Martina či jeho výchově. Zobrazeno je také, jak se postižení promítá do života rodiny. Postava Michaly totiž neprožívá stejné dětství jako ostatní děti. Vzhledem k náročnosti péče o Martina musí matce často pomáhat a navíc cítí, že do ní rodiče kvůli bratrově postižení vkládají o to větší naději, které nechce zklamat. *Postižené dítě již pouhou existencí vnáší do rodinného prostředí napětí a zatížení.*¹⁶² Ztížené je i Michalino zařazení se do nové kolektivu, protože postižení Martina se pro ni stává sociálním handicapem.

Velmi explicitně jsou naznačeny předsudky či nadávky (debílkova chůva apod.), se kterými se Martin i jeho rodina setkávají. Autorka k tomu využívá např. konkrétní situace či vzpomínkové vyprávění matky. Příkladem může být nechuť bývalé kamarádky Michaliny matky přátelit se s rodinou, která má postižené dítě, neboť by mohlo být špatným příkladem pro její vlastní zdravé dítě.

Jinak přistupuje k zobrazení handicapu a soužití s handicapovaným Eva Bernardinová. Její próza *Ahoj bráško!* není určena jen dětem, ale také rodičům, což je v díle zřetelné. Stejně jako Martina Drijverová se snaží zachytit potřeby postižených, avšak próza obsahuje také řadu rad, které mají přímo instruktážní charakter. „*Takhle vezmeš sestřičku za obě ručičky, ale nezvedej ji, než ucítíš, že se sama začíná přitahovat.*“¹⁶³ Knihu lze tedy označit jako návodnou literaturu propojenou se zážitkovostí.

O postižení se čtenář dozvídá především prostřednictvím dialogů a monologů postav. „*Já se jí (Lucce) věnuju stokrát víc než Honzíkovi, když byl malý. Ale ona vůbec*

¹⁵⁹ Tamtéž, s.36.

¹⁶⁰ Tamtéž, s.72.

¹⁶¹ Tamtéž, s.24,26.

¹⁶² FIŠER, Jan a kol. *Postižené dítě v rodině i společnosti*. Praha: SPN, 1968, s.152.

¹⁶³ BERNARDINOVÁ, Eva. *Ahoj bráško!*. Praha: Rodiče, 2004, s.14.

*nereaguje. Ona je úplně strnulá. Nikdy se neusměje!*¹⁶⁴ Stejně tak i vykreslením situací, ve kterých se postižení projevuje, např. zachycení nevidomých dětí při hrách v tělocvičně.

Autorka se nezaměřuje jen na jednu rodinu jako Martina Drijverová, ale její zachycení problematiky je širší. Zobrazena je další rodina se stejně postiženým dítětem či muž z poradny pro nevidomé, který zprostředkovává čtenářům řadu dalších informací. Eva Bernardinová zobrazuje i fungování školy, školky a zájmového kroužku pro nevidomé. To vše zajišťuje čtenářům širší přehled o tomto druhu postižení a také knize dodává na důvěryhodnosti. Na druhou stranu však edukativnost snižuje čtivost a literární kvalitu textu.

Jak handicap ovlivňuje život rodiny ukazuje Eva Bernardinová především přes různé konkrétní situace. Prvotní zármutek, který v rodině panuje, útěk Honzíka, který má díky zvýšené péči rodičů o Lucku pocit, že jej rodiče nemají rádi, či necitlivost okolí. Příkladem může být situace, kdy je matka slepé Lucinky na pískovišti upozorněna, že slepé děti patří do ústavu a pískoviště je jen pro normální děti. Eva Bernardinová se zde snažila zapůsobit na emoce a city čtenáře, avšak konflikt působí prvoplánově a nevěrohodně.

Poměrně velká pozornost je na počátku knihy věnována postavě matky, která se s handicapem dcery velmi těžce vyrovnává, což je zřejmé ze zobrazení chování a promluv postavy. Stejně jako u Martiny Drijverové i zde je zachyceno ujasňování si vztahu k handicapované i strach z reakcí okolí - matka si není úplně jistá, jestli má dceru doopravdy ráda a navíc se s ní stydí jít ven, neboť nechce být středem pozornosti. „*Maminko...já ji snad...nemám ráda.*“¹⁶⁵ Apoziopezemi, představujícími pauzy ve výpovědi, zobrazuje Eva Bernardinová těžkost, s jakou matka své pocity sděluje babičce.

Obě spisovatelky jsou znalé situace a předkládají čtenářům jedny z nejzásadnějších problémů, s nimiž se rodiny postižených potýkají. Avšak záměrně je zobrazují pouze jako dočasný stav, který lze změnit.

Východiskem z těžké situace je u Evy Bernardinové postupné poznávání „světa“ a života nevidomých a uvědomění si, že i oni mohou žít plnohodnotný a spokojený život. Autorka zachycuje množství aktivit nevidomých, při kterých zdůrazňuje šikovnost handicapovaných dětí. Ta se stává motivačním faktorem i pro hlavního

---

¹⁶⁴ Tamtéž, s.14.

¹⁶⁵ Tamtéž, s.20.

hrdinu. Ten tedy rozvíjí v kontaktu s nevidomými nejen svou zručnost, ale také sociální schopnosti.

Velmi zajímavým způsobem na handicap pohlíží Hana Doskočilová. Na rozdíl od knih předchozích autorek zde se v souvislosti s postižením nesetkáváme s žádným náznakem pesimismu či smutku. To, že handicap dědečka není pro hlavního hrdinu problémem a nepovažuje ho za něco, co by jej mohlo omezovat, je zřejmé již z první zmínky o dědečkovi. Prostřednictvím Šimsova monologu se o něm dozvídáme spoustu věcí – že byl skvělý fotbalista, že dobře vaří, avšak o invaliditě nepadne ani slovo.

O handicapu jsou čtenáři informováni jen velmi málo. Nevznikají kvůli němu problémy ani konflikty, je běžnou součástí života. Hana Doskočilová se o něm zmiňuje jen v souvislosti s některými situacemi, např. kapitola Poslední model, kdy postava dědečka dostává nový invalidní vozík. Schválným upozaděným problémem, jež s sebou handicap přináší, dosahuje autorka vyniknutí hodnot jako jsou láska, domov či opravdové přátelství, které patří v životě k nejdůležitějším. Díky nim totiž i postižený člověk může prožívat šťastný život.

Vypravěč v knize *Domov pro Mart'any* je, jak již bylo řečeno, realizován v podobě hlavní postavy, Martinovy sestry Michaly. Jde tedy o vypravěče personálního. Přestože díky tomu je jeho pohled omezený, je vzhledem k cílům Drijverové velmi dobře zvolen. Hrdinka totiž Martina představuje čtenářům pohledem člověka znalého věci a především jako milující sestra. Tím vším působí Martina Drijverová na recipienty, vytváří u nich sympatie s Martinem i rodinou a vybízí k zaujetí stejných postojů. *A to mi ho právě bylo líto. Že si myslí, jak je úžasné zlomit banánu stopku a pak slupku stáhnout dolů.*¹⁶⁶ Dokáže také vyvolat silné emoce. Tím vším se snaží docílit toho, aby recipienti pochopili, že přes všechny odlišnosti a omezení, jež ho provázejí, je Martin stejně člověkem jako ostatní postavy a jeho handicap neopravňuje nikoho k nevhodnému chování vůči jeho osobě, ani osobám jemu blízkým. Spolehlivost informací vypravěčky je podpořena rozpravami s dospělými, které postava Michaly reprodukuje.

Také to, že je vypravěčka na úrovni čtenářů, je výhodou. Přibližuje totiž problematiku handicapu skrze své vnímání, a tedy pro děti velmi srozumitelně. Čtenáři se s ní také díky tomu mohou lépe identifikovat. Michala objasňuje, jak se čte Downova choroba, a také některé informace dovysvětlovává. *S polykáním to má vůbec složité:*

---

¹⁶⁶ DRIJVEROVÁ, Martina. *Domov pro Mart'any*. Praha: Albatros, 1998, s.64.

*děti, co mají tuhle nemoc, mají taky veliký jazyk. Kdoví proč. Špatně se jim vejde do pusy, proto ji mívají skoro pořád otevřenou.*¹⁶⁷

Velmi působivá je pasáž konfrontující vnímání Martina jeho sestrou s tím, jak jej vnímají ostatní lidé, v obou případech pohledem Míši. *Ted' jsem se na svého bratra dívala tak, jak se na něj asi dívají cizí lidé. A bylo mi jasné, proč na něj tak civí. Vypadá přece jen hodně jinak než ostatní děti.*¹⁶⁸ Martina Drijverová využívá pasáže k realističtějšímu zobrazení vzhledu Martina.

Vypravěč v knize *Ahoj bráško!* je nadosobní. Vše je prezentováno pohledem z vnějšku a ve třetí osobě, což budí dojem nestrannosti a důvěryhodnosti. Myšlenky a pocity jsou vylíčeny jen u hlavní postavy, navíc velmi stroze a pouze na několika málo místech knihy. Díky tomu autorka nenabízí takovou možnost ztotožnění se s hlavním hrdinou a zároveň příběh oddaluje úrovni dětí. Pásmo promluv vypravěče se střídá s promluvami postav. Občas jsou využity popisy.

U Hany Doskočilové se setkáváme s vypravěčem vševědoucím. I když stejně jako vypravěč v knize *Ahoj bráško!* stojí mimo fikční svět, na rozdíl od něj velmi dobře dokáže vtáhnout čtenáře do děje. Toho je dosaženo spádem vyprávění a také obracením se ke čtenářům. Od těch se očekávají určité znalosti a zkušenosti. *Samo sebou, že se nic nevyšetřilo. Kdo dokáže napsat na zeď takovou špinavost, ten se přece nepřizná!*¹⁶⁹ Z promluv vypravěče je zřejmé, že stojí na straně dětí. *Dokud se nerozdá vysvědčení, nemohou začít prázdniny. Děti to většinou chápou, ale někteří dospělí si vysvědčení občas pletou se Sazkou nebo s tipováním na koníčky.*¹⁷⁰ Vypravěč se vyjadřuje spisovně, nespisovná mluva je užita u promluv jednotlivých postav. Ty díky tomu působí přirozeněji.

Postava hlavní hrdinky *Domova pro Marťany* je zobrazena jako poměrně silná osobnost, to je zřejmé především z nepřijemností, které se jí daří překonávat (zbaví se trémy ve škole, zlepší si prospěch a nakonec najde i opravdové přátele), a také ze zodpovědnosti, kterou vůči své rodině má. Hrdinka se snaží být oporou nejen svému bratrovi, ale i rodičům. Je charakterizována především skrze své chování a jednání v různých situacích a prostřednictvím monologů.

---

¹⁶⁷ Tamtéž, s.23.

¹⁶⁸ Tamtéž, s.53.

¹⁶⁹ DOSKOČILOVÁ, Hana. *Šimsa*. Praha: Albatros, 1999, s.25.

¹⁷⁰ Tamtéž, s.57.

Díky tomu, že má postava Michaly působit jako vzor pro čtenáře, obdařila ji autorka řadou dobrých vlastností – laskavost, nesobeckost, empatičnost apod. Tomu, aby Míša působila příliš dokonale, se však Drijverová vyhnula. Zdůraznila její sebekritičnost a její ujasňování si vztahu k Martinovi. *Ted' už vím, jaký Martin je. A často si říkám: proč se musel narodit zrovna u nás? Proč nezůstal na své planetě?*¹⁷¹ Prostřednictvím řady asociací zobrazuje autorka také nervozitu a strach, jež hrdinku zpočátku provázejí. *Jak mám jít do školy, když vím, že se mi tam budou všichni smát.*¹⁷²

Vyvíjení vztahu Míši k handicapovanému bratrovi je věnováno poměrně hodně prostoru. Prostřednictvím vnitřních monologů či Míšiných rozhovorů s rodiči se čtenář dozvídá, že hrdinka si nejprve není svými pocity k bratrovi úplně jistá. *Já se za Martina trochu stydím.*¹⁷³ Avšak společně strávenými chvílemi se pouto mezi těmito postavami upevňuje. Rozvíjením bratrových schopností rozvíjí Míša i ty své, především sociální, a jeho pokroky jí přinášejí velkou radost. Skrze postoje lidí k Martinovi pak také odhaluje jejich charakter.

Zásadní je v knize scéna, kdy Michala se svým bratrem na hřišti potkává spolužáky. Mezi nimi je i Míšina nejlepší kamarádka Lucie. Míša se díky bratrovi stává terčem posměchu a nadávek a Lucie s ní ukončí přátelství. *„Nemocnej, jo?“ vykřikla Lucka. „Tomu ty říkáš nemocnej? Je to idiot!“ A pak křičela dál: „Mezi náma je konec, rozumíš, konec, s takovou holkou kamarádit nebudu.“*¹⁷⁴ Martina Drijverová zde dokázala výborně vystihnout atmosféru rozhovoru. Díky užití vykřičníků, zdůrazňování slov opakováním a prostřednictvím emočně zabarvených slov v nepřímé řeči (křičela, vykřikla) vytváří autorka velmi napjatou a působivou situaci.

Skrze monology hrdinky Martina Drijverová ukazuje, že tímto zážitkem je Míša velmi otřesena a doufá, že si Lucie rozmyslí, co řekla. Avšak najednou si sama uvědomuje, že o takového člověka již vlastně nestojí. *S bývalou Lucií bych se kamarádila. Ale ta nová, ta co stála a křičela na mě..., o tu nestojím. Vážně ne.*¹⁷⁵

Lucie zde představuje postavu stavěnou do kontrastu, svým špatným chováním nechává vyniknout příkladné chování Míši. Bohužel postava působí schematiky, neboť se od počátku projevuje řada jejích špatných vlastností, a díky tomu je hned jasné, že s ní hlavní hrdinka kamarádit nemůže.

¹⁷¹ DRIJVEROVÁ, Martina. *Domov pro Marťany*. Praha: Albatros, 1998, s.26.

¹⁷² Tamtéž, s.93.

¹⁷³ Tamtéž, s.63.

¹⁷⁴ Tamtéž, s.72.

¹⁷⁵ Tamtéž, s.93.

Martina Drijverová obecně klade ve svých prózách velký důraz na vztahy, neboť jsou pro ni východiskem i v těch nejtěžších situacích. Domov, v něm především matka, je zde pevným bodem, o který se hrdinka může opřít a který jí velmi pomáhá se s handicapem bratra vyrovnávat. To autorka dokazuje v řadě případů, kdy zobrazuje atributy pravého domova. Maminka ví, co má Míša ráda, čím ji potěší a povzbudí. Dokáže vyslechnout i poradit. Důležitost domova je zobrazena i prostřednictvím hrdinčiných asociací. *Něco se stalo a já musím domů. Za maminkou. A za tatínkem.*¹⁷⁶ Díky krátkým a úsečným větám dociluje Drijverová v ukázce naléhavosti.

Hlavní hrdina knihy Evy Bernardinové Honzík je v knize upozaděn, neboť autorce šlo, jak již bylo zmíněno, především o zachycení handicapu. Postava působí odtaziť a k ztotožnění téměř nevybízí, snad jen ve chvíli, kdy utíká od rodičů a kdy se dozvídáme hrdinovy myšlenky. V zobrazení chlapce je zřejmá autorčina znalost dětí tohoto věku. Honza nerad píše úkoly, rodiče někdy zlobí, svou setru má rád, ale občas na ni žárlí apod. Díky svému nízkému věku (sedm let) také ještě není schopen rodičům příliš pomáhat a lépe chápat jejich chování. Toho autorka využívá k vytvoření občasných konfliktů, které mají zdramatizovat děj.

Jako kontrastní k hlavnímu hrdinovi je vytvořena postava Ivana. Jde o chlapce, který má být vzorným představitelem nevidomého dítěte, proto jej Eva Bernardinová vybavila mnoha dobrými vlastnostmi. Ivan je cílevědomý, šikovný, hodný, pozorný a především v jeho chování není ani náznak sebelítosti. Díky tomu však jeho postava působí velmi schematicky a nereálně.

Rodina je zde zobrazena reálně – jako fungující, avšak potýkající se s běžnými neshodami. Prostřednictvím chování a promluv jednotlivých postav je zachyceno, že členové rodiny se mají rádi a drží při sobě. *Když přijde tatínek z práce, maminka si lehne a táta s Honzíkem si lehnou vedle ní, každý z jedné strany.*¹⁷⁷

Stejně jako Eva Bernardinová a Martina Drijverová i Hana Doskočilová vytvořila ve své knize postavu, která má jít ostatním příkladem. Je to právě hlavní hrdina Šimsa. Chlapec se rozhodně nenachází v záviděníhodné situaci, protože mu zemřeli rodiče a dědeček je upoután na vozík. Také z finančního hlediska na tom nejsou příliš dobře, a tak Šimsa nemá spoustu věcí, které mohou být pro ostatní děti

---

¹⁷⁶ Tamtéž, s.87.

¹⁷⁷ BERNARDINOVÁ, Eva. *Ahoj bráško!*. Praha: Rodiče, 2004, s.5.

nepostradatelné. Dalo by se říci, že to vše předurčuje Šimsovi roli outsidera, tím však hlavní hrdina rozhodně není.

Šimsa je charakterizován především situačně. Prostřednictvím jednotlivých příhod, které prožívá, se čtenáři dozvídají o jeho dobrých vlastnostech a také o tom, jak je samostatný a dědečkovi pomáhá. Jeho úkolem je čtenářům ukázat, jak se chovat v různých situacích a jak řešit problémy, snaží se je tedy určitý způsobem poučovat a vychovávat, avšak velmi zábavným a příjemným způsobem. Díky tomu, že Šimsa je mezi spolužáky velmi oblíbený (jak je zřejmé z chování spolužáků i z konstatování vypravěče), vše dokáže vyřešit a často je považován za hrdinu, čtenáři se s ním budou velmi rádi ztotožňovat a jeho skutky (pomoc starším lidem, bránění šikanovaného atd.) je mohou inspirovat k vlastním.

Hana Doskočilová se zde snaží ukázat, že pro dítě není tak důležité mít drahé věci (počítač, hry atd.), ale důležitý je především harmonický domov a člověk, jenž se mu věnuje. To autorka dokazuje např. v povídce *Televize – televize – televize/* a jak Šimsovi vůbec nechyběla. Přestože Šimsa dostává od kamarádů televizi, brzy na ní zapomene a mnohem raději něco vyrábí s dědečkem.

V celé knize je zřejmý důraz na zobrazení harmonických vztahů, ty lze pozorovat nejen mezi Šimsem a jeho dědečkem, ale také mezi Šimsovými spolužáky a přáteli. Ti jsou si schopni navzájem nezištně pomáhat.

Kompozice je chronologická, avšak součástí jsou i retrospekce, ve kterých se dozvídáme informace z minulosti postav. Čtenář je do děje uveden netradičně skrze sedm vět, jež skloňují jméno hrdiny ve všech pádech a přibližují chlapce čtenářům. *ŠIMSA je náš spolužák. Bez ŠIMSY se ve třídě nehne ani myš.*¹⁷⁸ Kniha je složena z třidvaceti krátkých kapitol, z nichž každá má charakter uzavřeného příběhu. V každé je tedy zobrazen nějaký problém a dochází i k jeho vyřešení. Některé kapitoly jsou propojeny volně, některé na sebe přímo navazují. Jejich názvy jsou poměrně dlouhé, neboť přibližují, co může čtenář očekávat – *Dárek pro Bohouška/ a jak se Šimsa zničehonic objevil v I.A.*

Kniha je velmi čtivá, čehož Doskočilová dosahuje zobrazením řady dramatických situací, u kterých čtenář s napětím očekává vyřešení. Dále množstvím dialogů postav a vtipem. Komiky je dosahováno užitím hovorových výrazů

---

¹⁷⁸ DOSKOČILOVÁ, Hana. *Šimsa*. Praha : Albatros, 1999, s.9.

(chřipajzna), nebo např. situačně – sledování lidí, kteří se podivují nad botou položenou na závěji.

Kompozice v knize *Domov pro Mart'any* je chronologická a i zde jsou retrospektivní návraty do minulosti, které dokreslují linii příběhu a pomáhají jeho pochopení. Kniha je rozdělena na kapitoly, z nichž každá je nazvána částí první věty.

Jazyk je přizpůsoben dětskému čtenáři. Složitější výrazy, např. Downova nemoc, jsou jednoduše vysvětleny. Příběh je také velmi čtivý, čehož je opět dosaženo řadou dramatických momentů, dynamickými dialogy a schopností Martiny Drijverové působit na emoce čtenářů. Příběh je psán většími písmeny, neboť je určen mladším čtenářům. Slova, která jsou dle autorky důležitá, jsou zvýrazněna kurzívou. Bývají to např. zájmena, slovesa, podstatná jména – mám, já, ona. Jimi se autorka snaží určité informace zdůraznit. Martina Drijverová také užívá symbolického výběru jména u postiženého chlapce Martin – Mart'an.

Kniha *Ahoj bráško!* má také kompozici chronologickou. Ta je dělena na krátké kapitoly a v jejich rámci na krátké oddíly tvořené několika odstavci. Oddíly vymezují jednotlivé situace, avšak díky tomu, že je jich užito velké množství, text nepůsobí příliš plynule a čtenář má pocit přeskakování z jednoho místa na druhé. Kapitoly mají samostatné názvy, které lehce napovídají, co se bude na následujících stranách odehrávat.

Přestože kniha obsahuje dramatické situace, děj nemá přílišný spád. To je také jeden z důvodů, proč nemusí být všeobecně vnímána jako čtivá. Dalším důvodem je přítomnost instruktážních rad, schematičnost a již zmíněné „přeskakování“ z jedné situace do druhé. Postavy nejsou věrohodné, stejně tak některé situace působí až přehnaně, např. rozhovor dvou dívek, kdy jedna z nich uráží postižené.

Přestože žádná z knih nekončí úplným happyendem, není to ani možné, všechny autorky zakončují prózy optimisticky. U Martiny Drijverové a Evy Bernardinové pak navíc dochází v rodinách k uklidnění a celkovému zlepšení situace.

I když *Domov pro Mart'any* Martiny Drijverové představuje čtenářům možná až příliš harmonický model světa, patří právem mezi knihy oceněné Zlatou stuhou (1998), neboť autorka se velmi dobře vypořádala s náročným tématem. Námět později zpracovala také scenáristka Monika Elšíková ve filmu *Archa pro Vojtu*.

Také Hana Doskočilová vytvořila velmi zajímavou knihu. Přestože nastiňuje mnoho závažných problémů a má výrazný výchovný charakter, nic jí to neubírá na literární kvalitě.

Cíle a snahy Evy Bernardinové jsou jistě chvályhodné, avšak kniha *Ahoj bráško!* nenáleží k těm nejzdařilejším. Problémem jsou nejen již dříve zmíněné skutečnosti (malý spád děje apod.), ale i to, že není příliš zřejmé, komu je kniha určena. Děti pravděpodobně nebudou mít zájem o rady týkající se péče o nevidomé a dospělí pak raději zvolí knihu odbornou než beletristickou.

4. Závěr

Z uvedených knih je zřejmé, že jejich autoři přistupovali k prózám vždy s určitými představami, které se snažili naplnit. Jejich hlavním cílem bylo zobrazení určitých problémů a možností jejich řešení či poukázání na to, jak se s nastalou situací lépe vyrovnat. „Návody“ byly předkládány buď přímo, nebo naopak tak, aby nebyly na první pohled zřejmé – čtenář je tedy poučen, aniž si to uvědomuje, a návodnost ho neodrazuje.

Fikce instruktážního charakteru není v literatuře pro děti a mládež příliš častá, v této práci se s ní setkáváme pouze u Evy Bernardinové v próze *Ahoj bráško!*. Je to z toho důvodu, že u takto pojatých knih musí autor podřídit záměru prostředky a často rezignovat na některou složku díla, v tomto případě uměleckou hodnotu.

Je velmi zajímavé sledovat, jak se jednotlivé pohledy autorů na dané problematiku liší. Např. Eva Bernardinová (*Ahoj bráško!*) staví problematiku handicapu do popředí a zdůrazňuje ji. Hana Doskočilová (*Šimsa*) se naopak těžkostmi, které handicap přináší, téměř nezabývá a zaměřuje se na zobrazení důležitých hodnot, jako jsou např. rodinná láska, přátelství apod. Dá se říci, že handicap jí slouží k zdůraznění těchto hodnot. Iva Procházková (*Pět minut před večeří*) pak handicap chápe jako prostředek k možnosti vidět věci jinak.

Avšak nejen rozdíly, ale i řadu shodných tendencí lze v jednotlivých dílech nalézt. Především u řešení jednotlivých problémů se vyskytují podobné postupy. Postava buď získává pomoc z vnějšku – kouzlo, pomocníka apod., nebo sílu ke změně situace nachází sama v sobě. Postavy často mívají kontrastní protějšek. Tím bývá ukázáno to, po čem hrdina touží a co mu chybí (např. postava outsidera Zajíce a postava úspěšného, oblíbeného a chytrého Veverky v knize *Zajíc a sovy*). Autoři také knihy shodně zakončují v optimistickém duchu, jak je pro dětskou literaturu charakteristické.

Všichni spisovatelé si uvědomují problémy, jež s sebou handicap, outsiderství či špatná situace v rodině nesou, avšak zároveň také téměř vždy zobrazují i určitá pozitiva, kterých díky zažitým těžkostem postavy dosahují – překonávají sami sebe, uvědomují si skutečné hodnoty, získávají sociální dovednosti apod. Problematiky tedy nejsou zobrazovány černobíle a čtenář získává řadu užitečných informací, díky kterým může šířeji do dané problematiky proniknout.

Co se týče témat, často jsou volena taková, která už sama v sobě nesou dramatickosti – postižené dítě v rodině apod. Pokud v sobě téma nenese dramatický potenciál, spisovatelé využívají řadu dalších prostředků, kterými napětí dosahují. Jedním z nich je užití specifického typu postavy, např. outsidera. Přestože tyto postavy mohou být z vnějšího pohledu nezajímavé, jejich vnitřní svět může čtenáře velmi upoutat, neboť bývá pestře vykreslen.

Dalším prostředkem, kterým jsou příběhy ozvlášťovány, je zasazení do ireálné fikce. Před spisovatelem se díky tomu otevírá řada možností, kterých v mimetickém zobrazení světa nelze využít. Ireálná fikce je zajímavá i pro samotné čtenáře. Mohou totiž popustit uzdu svojí fantazii, zažít řadu dobrodružství, a v důsledku toho relaxovat. Fantaskní motivy zde však stojí především v roli metaforicko pojmenovací či jsou jejich prostřednictvím řešeny problémy.

Užití ireálné fikce se objevuje např. u Pavla Šruta (*Dva lelci ve skříni o Karlíkovi nemluvě*), ale charakteristické je především pro Ivu Procházkovou (*Hlavní výhra, Eliáš a babička z vajíčka, Středa nám chutná*). Autorka ireálnou fikci využívá k zdůraznění problémů, o kterých pojednává. Ty navíc vizualizuje (babička v knize *Eliáš a babička z vajíčka* apod.), a tím na ni upoutává pozornost ještě více.

Také symbolika, která je zde opět typická především pro Ivu Procházkovou, může dodat próze nevšední charakter. Setkáváme se se symboly – bílý kůň, jablko (z ráje) atd. Jde o symboly, které nejsou dětským čtenářům nesrozumitelné a zároveň v sobě ukrývají něco, co většinou odhalí až čtenář dospělejší, takže knihy mohou být zajímavé i pro něj.

Autoři si uvědomují, jak je důležité, aby příběhy byly čtivé. Mimo již zmíněné aspekty, jako např. dramatickosti, kladou důraz také na charakteristiku hlavní postavy, vhodný druh vypravěče či jazykové prostředky.

Hlavní postava bývá zobrazována tak, aby byla čtenářům co nejbližší a oni se s ní mohli ztotožnit. Díky tomu příběh více prožívají a lépe do něj proniknou. Prostřednictvím hlavního hrdiny pak může spisovatel také lépe formovat postoje jednotlivých čtenářů k dané problematice a předat jim řadu rad.

Co se týče druhů vypravěče, jež autoři užívají, mezi nejběžnější patří vypravěč personální a vypravěč nadosobní. Je to z toho důvodu, že tyto druhy nejlépe splňují požadavky autorů. Díky užití narátora personálního se hrdina stává čtenářům bližší a

zobrazení jeho pocitů či prožitků je působivější. Naopak narátor nadosobní dodává příběhu větší důvěryhodnost a zajišťuje čtenáři širší rozhled.

Jazykové prostředky jsou voleny tak, aby byly blízké vyjadřování čtenářů. Jejich prostřednictvím je často dosahováno komického efektu, např. užitím jazykových hříček či nářečí, které není příliš běžné. Vybráním vhodných jazykových prostředků lze také řadu informací zdůraznit – využití expresiv, vulgarismů apod., a tím opět na čtenáře zapůsobit.

Autoři zmiňovaní v diplomové práci patří v oblasti literatury pro děti a mládež k známým a oceňovaným. Přestože ne všechny uvedené knihy lze označit za zdařilé, jak již bylo zmíněno, svůj účel, pro který byly napsány, splňují.

Ve srovnání 90. let s dobou před rokem 1989 je vidět značný posun v zobrazování daných problematik (outsiderství, handicap, problémy v rodině). Autoři jsou otevřenější a nebojí se psát o tématech, jež dříve byla tabu a jež často potřebují hlubší nastudování z odborných knih, např. zobrazení mentálního postižení v knize *Domov pro Marťany*. V důsledku toho se stává literatura pestřejší a především díky množství informací, které poskytuje, může pomoci budovat správné postoje čtenářů k určitým skutečnostem či špatné postoje napravovat.

RESUMÉ:

Diplomová práce zpracovává zobrazení problematiky outsiderství, handicapu a rodinných těžkostí v próze s dětským hrdinou. Zaměřuje se na díla předních autorů literatury pro děti a mládež napsaná v 90. letech 20. století.

Úvodní kapitola se věnuje zachycení teorie přirozených lidských potřeb sestavenou Abrahamem Maslowem. Ta je spolu s další odbornou literaturou často odrazovým můstkem autorů literatury pro děti a mládež, neboť pomáhá pochopit dětské i obecně lidské jednání, a díky tomu jej reálněji přiblížit.

Následující kapitoly jsou věnovány komparaci knih, v nichž se hlavní hrdina či jeho blízké okolí potýkají s řadou nepříznivých okolností. Sledovány byly způsoby, jimiž jsou dané problematiky čtenářům předkládány – jednotlivé kompoziční postupy, užité druhy vypravěče či charakteristik, jazykové prostředky apod.

RESUMÉ:

The Graduation theses reviews imaging of being an outsider, handicap and family difficulties in prose with child character. It focuses on the front writer's pieces of children's literature written in 1990s.

Introductory chapter applies to the Abraham Maslow's Hierarchy of Needs. Together with other specialized literature this theory presents a basis for authors of the children's literature. It allows them to understand children (and human generally) behavior which helps them to describe it in a more realistic way.

The following chapters are devoted to the comparison of books where the main character and his companions face many adverse circumstances. Attention was paid to methods which had been used to present the topics to the readers – particular compositional methods, used means of narrator, language instruments etc.

Klíčová slova:

příběh s dětským hrdinou, rodina, outsiderství, handicap, realita, fikce

Použitá literatura

Primární:

BERNARDINOVÁ, Eva. *Ahoj bráško!.* 1.vyd. Praha: Rodiče, 2004. 114 s. ISBN 80-86695-47-6

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Mít tak psa.* 1. vyd. Praha: Svoboda Servis, 2004. 32 s. ISBN 80-86320-44-8.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Věra, Nika a sedm babiček.* 1.vyd. Praha: Petra, 1996. 101 s. ISBN 80-85984-11-3

DOSKOČILOVÁ, Hana. *Šimsa.* 1.vyd. Praha: Albatros, 1999. 104 s. ISBN 80-00-00744-4

DRIJVEROVÁ, Martina. *Domov pro Martány.* 1. vyd. Praha: Albatros, 1998. 133 s. ISBN 80-00-00614-6

DRIJVEROVÁ, Martina. *Zajíc a sovy.* 1.vyd. Praha: Albatros, 1990. 62 s. ISBN 80-85163-50-0

ELŠÍKOVÁ, Monika. *Bubu.* 1. vyd. Praha: Monika Vadasová-Elšíková, 1999. 54 s. ISBN 80-902602-0-9

KLÍMA, Ivan. *Markétin zvěřinec.* 1. vyd. Praha: Albatros, 1990. 106 s. ISBN 80-00-00919-6

PETIŠKA, Eduard. *Neviditelná Zuzanka.* 1. vyd. Praha: Albatros, 1993. 77 s. ISBN 80-00-00257-4

PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Eliáš a babička z vajíčka.* 1. vyd. Praha: Amulet, 2002. 133 s. ISBN 80-7327-011-0

PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Hlavní výhra. 1. vyd.* Praha: ARSCI, 1996. 65 s. ISBN 80-901452-7-2

PROCHÁZKOVÁ, Iva: *Pět minut před večeří.* 1. vyd. Praha: Albatros, 1996. 47 s. ISBN 80-00-00436-4

PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Středa nám chutná.* 1. vyd. Praha: Albatros, 1994. 60 s. ISBN 80-00-00407-0

PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Unos domů*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1998. 109 s. ISBN 80-00-00605-7

ŠRUT, Pavel. *Dva lelci ve skříni o Karlíkovi nemluvě*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1990. 105 s. ISBN 80-00-00035-0.

ZINNEROVÁ, Markéta. *Kde padají hvězdy*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1997. 293 s. ISBN 80-00-00514-X

Sekundární:

ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled sociální psychologie*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. 181 s. ISBN 80-244-0150-9

EMMERT, František, et al. *Odmaturuj ze společenských věd*. 1.vyd. Brno: Didaktis, 2003. 224 s. ISBN 80-86285-68-5.

HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana, VÁGNEROVÁ, Marie, ŠTECH, Stanislav. *Psychologie handicapu*. dotisk. Praha: Karolinum, 2000. 230 s. ISBN 80-7184-929-4

HELDOVÁ, Jacqueline. *V říši obrazotvornosti*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1985. 190 s.

HELUS, Zdeněk. *Úvod do sociální psychologie*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2001. 194 s. ISBN 80-7290-054-4

HELUS, Zdeněk. *Vyznat se v dětech*. 2. dopl. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 211 s.

JUNG, Carl Gustav. *Archetypy a nevědomí*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. 437 s. ISBN 80-85880-16-4.

KOPŘIVA, Pavel, et al. *Respektovat a být respektován*. 1. vyd. Kroměříž: Spirála, 2005. 282 s. ISBN 80-901873-6-6

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Praha, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1989. 335 s.

Rodina online [online]. 5.12.2008 [cit. 2010-02-12]. Nemám vůbec žádné kamarády.

Dostupné z WWW: <<http://www.rodina.cz/clanek6766.htm>>.

SLABÝ, Zdeněk. Letem světem současnou českou prózou pro děti a (mládež). *Zlatý máj*. 1995, roč. 39, č. 1, s.32.

URBANOVÁ, Svatava, et al. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež v 90.letech XX.století*. Olomouc: Votobia, 2004. 457 s. ISBN 80-7220-185-9

URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003. 363 s. ISBN 80-7198-548-1